

ในงานวิจัยครั้งนี้ ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยในเขตเดียวกันที่แน่นอน มีวิถีการดำเนินชีวิตที่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและอยู่ภายใต้กฎระเบียบกฎเกณฑ์เดียวกัน โดยสมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมและเรียนรู้ร่วมกัน ชุมชนที่ศึกษา คือ ชุมชนบ้านบางตาแผ่นดิน หมู่ที่ 1 ตำบลคลองวัวเป็นชุมชนหมู่บ้านที่คนอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ประเภทของชุมชน

ประเภทของชุมชน แบ่งตามลักษณะการปกครอง ได้เป็น 4 ประเภท คือ (ไพรัตน์ เดชะรินทร์ , 2516, น. 54-55 และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2537, น. 10) คือ

1. ชุมชนหมู่บ้าน หมายถึง หมู่บ้านซึ่งประกอบด้วยบ้านหลายบ้านในท้องที่เดียวกัน โดยจัดอยู่ในความปกครองอันเดียวกันเป็นหมู่บ้านหนึ่ง
2. ชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 แต่ละ อบต.ประกอบด้วยหมู่บ้านหลายหมู่บ้าน และมีคณะกรรมการบริหารงานในท้องถิ่นของตนเอง
3. ชุมชนเทศบาล หมายถึงชุมชนที่มีความเจริญและมีความหนาแน่น จนยกฐานะขึ้นมาเป็นเทศบาลได้ตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 และ พ.ศ. 2542

4. ชุมชนตามลักษณะการปกครองแบบพิเศษ ได้แก่ ชุมชนเขตกรุงเทพฯ และเมืองพัทยา ฯ

ในงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาชุมชนบ้านบางตาแผ่นดิน ตำบลคลองวัว จัดอยู่ในประเภทของชุมชนหมู่บ้าน ที่อยู่ในความปกครองของผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลคลองวัว และเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองวัว (อบต.คลองวัว) อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง

2.2 โครงสร้างและลักษณะของชุมชน

ชุมชนโดยทั่วไป แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ชุมชนเมือง (urban community) และชุมชนชนบท (rural community) ดังนี้ (อัจฉรา สโรบล, 2551)

2.1 ชุมชนเมือง เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตเมือง ประชาชนในชุมชนเมืองจะมีความเป็นอิสระในการประกอบอาชีพ และอยู่กันอย่างหนาแน่น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวอาจจะมีไม่มากเท่ากับชุมชนชนบท โอกาสที่จะพบปะพูดคุยมีน้อย มีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ความสัมพันธ์มักเกิดจากการทำงานหรือการประกอบอาชีพเดียวกัน หรือตามสายบังคับบัญชา เป็นไปในลักษณะเป็นทางการ

2.2 ชุมชนชนบท เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่นอกเขตเมือง/เขตเทศบาล ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์ การประมง เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนแบบเป็นกลุ่มแบบกระจาย และแบบเป็นแนวยาว อาศัยน้ำฝนทำเกษตรกรรม ปัจจุบันมีการจัดระบบชลประทานเพื่อการเกษตรมากขึ้น โครงสร้างของชุมชนชนบท มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีค่านิยมความเชื่อ ประเพณีและทัศนคติแบบเดียวกัน ดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมไม่แตกต่างกันมากนัก มีความสนิทสนมกัน เอื้อเฟื้อ จริใจต่อกัน มีกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน สมาชิกในครอบครัวจะมีความสัมพันธ์และใกล้ชิดกันมาก มีญาติพี่น้องอยู่ใกล้ชิดสนิทสนมคอยช่วยเหลือซึ่งกัน

และกัน นอกจากนี้ชุมชนชนบทยังอาศัยวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณีคอกยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนด้วย

ปัจจุบันชุมชนเมืองและชุมชนชนบทมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น เนื่องมาจากการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย ทำให้ชุมชนชนบทถูกทำลาย ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเปลี่ยนไป ได้แก่

1. ธรรมชาติ ความแห้งแล้ง น้ำท่วม ภัยธรรมชาติ ทำให้เกิดการย้ายถิ่น เปลี่ยนอาชีพ หรือมีการคิดหาวิธีการแก้ปัญหา และอิทธิพลของภูมิอากาศของแต่ละพื้นที่ที่มีผลต่อการปรับตัวในการต่อสู้กับธรรมชาติ

2. ประชากร การเพิ่มของประชากรจะมีผลต่อการดำรงชีวิต เพราะมนุษย์ต้องกินต้องใช้ อาจก่อให้เกิดการแย่งชิงแหล่งทำมาหากินและทรัพยากรของแต่ละพื้นที่ หรือความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม

3. เทคโนโลยีทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิต มีการใช้เครื่องจักรกล มียานพาหนะสมัยใหม่การใช้เทคโนโลยีกับการเกษตร มีเครื่องมือในการสื่อสาร ความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง

4. เศรษฐกิจ ได้แก่ การผลิต การแบ่งปัน การแลกเปลี่ยน การบริโภค การเป็นเจ้าของ ปัจจัยการผลิต หรือระบบกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน

5. ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์

สำหรับชุมชนที่ศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นชุมชนบ้านบางตาแผ่นดิน ตำบลคลองวัว ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนชนบท ที่ตั้งอยู่นอกเขตเมือง เนื่องมาจากการพัฒนาประเทศให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก

2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน

ธีระภักตรา เอกผาชัยสวัสดิ์. (2554, น. 254-255) ได้เสนอแนวคิดทฤษฎีในการศึกษาชุมชนไว้ 13 ทฤษฎี ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพิจารณานำเอาแนวคิดทฤษฎีที่เหมาะสมในการศึกษาชุมชนบ้านบางตาแผ่นดิน ตำบลคลองวัว 2 ทฤษฎี มาใช้ร่วมกัน ได้แก่ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ และทฤษฎีการตีความหมาย ดังนั้น ผู้วิจัยจะเสนอเฉพาะสาระสำคัญของ 2 ทฤษฎี ดังนี้

2.3.1 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Social Structural-Functional Theory)

โกวิท พวงงาม (2553, น. 69-70) ได้อธิบายทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ว่าเป็นทฤษฎีแม่บทที่ยิ่งใหญ่ที่สุดทฤษฎีหนึ่ง ในบรรดาทฤษฎีแม่บททั้งหลายทั้งในแง่ของความเก่าแก่ มีชีวิตยาวนาน และในแง่ความนิยมของนักสังคมวิทยาโดยตัวแบบสังคม สามารถกล่าวได้ว่าทฤษฎีนี้ ถือว่าสังคมเหมือนกับสิ่งมีชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ในหมู่นักโครงสร้างหน้าที่นิยมมองเห็นสังคมมีลักษณะ ดังนี้

1) สังคมในฐานะที่เป็นระบบที่มีอาณาเขตแน่นอน เป็นสังคมที่วางระเบียบตนเอง ควบคุมตนเอง โดยมีแนวโน้มที่ส่วนประกอบต่างๆ พึ่งพาอาศัยกัน และรักษาคุณภาพไว้ได้

2) ในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลาย สังคมมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง ซึ่งเมื่อสนองได้แล้วจะทำให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้ ส่วนต่างๆ สามารถพึ่งพากันได้ และสามารถรักษาคุณภาพไว้ได้

3) เมื่อเป็นดังนั้น การวิเคราะห์ระบบที่บำรุงรักษาตนเอง (สังคม) จึงสังคมวิทยาจึงควรมุ่งสนองความต้องการจำเป็นของส่วนประกอบต่างๆ ของสังคม ซึ่งการทำเช่นนั้นจะส่งผลให้เป็นการรักษาความพึ่งพากันและคุณภาพด้วย

4) ในระบบที่มีความต้องการจำเป็นเช่นนี้ สังคมจึงจะต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมา เพื่อเป็นหลักประกันให้มีการพึ่งพา ดุลยภาพและการมีชีวิต

สรุป ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่เมื่อนำมาประยุกต์ เพื่ออธิบายสังคมชุมชนท้องถิ่นว่า สังคมชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วยระบบต่างๆ ที่ยึดเหนี่ยวและมีความสัมพันธ์กัน ถ้าส่วนใดส่วนหนึ่งเปลี่ยนส่วนอื่นๆ ก็จะมีผลกระทบไปด้วย เพราะสังคมชุมชนท้องถิ่นมีลักษณะเป็นพลวัต คือ มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงต้องมีการปรับตัว เพื่อให้สังคมชุมชนท้องถิ่นเกิดดุลยภาพ

ธีระภักตรา เอกผาชัยสวัสดิ์ (2554, น. 213,221-223) อธิบายว่า ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่เชื่อว่า โครงสร้างของสังคมเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของสังคม โครงสร้างแต่ละส่วนของสังคมจะมีหน้าที่ของตนเอง และประสานสัมพันธ์กับโครงสร้างอื่นๆ สังคมจึงจะมีดุลยภาพ แนวคิดพื้นฐานทางโครงสร้างและหน้าที่ ก็คือ ชุมชนนั้นมีการทำหน้าที่ต่างๆอย่างมีระบบเพื่อการดำรงอยู่ ส่วนประกอบทุกส่วนดังกล่าวจะทำหน้าที่ของตนอย่างประสานกัน เพื่อมุ่งไปสู่จุดหมายปลายทางของชุมชนหรือสังคม ดังนั้น โครงสร้างชุมชนจะมีนุระบบต่างๆ ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับ 1) ครอบครัวและเครือญาติ 2) การศึกษาอบรม 3) การทำนุบำรุงและรักษาสุขภาพ 4) เศรษฐกิจและการอาชีพ 5) การเมืองการปกครอง และ6) ศาสนาและความเชื่อ ซึ่งนุระบบต่างๆ จะต้องมีการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างสม่ำเสมอ ปัญหาอาจเกิดขึ้นได้เพราะการปรับตัวยังไม่ได้ผลดี ดังนั้น คำถามสำคัญที่ใช้ในทฤษฎีนี้ คือ โครงสร้างในสังคมแต่ละสังคมทำหน้าที่อะไร

การใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ มาศึกษาปรากฏการณ์ทางชุมชนหรือสังคมเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งก็คือ การวิเคราะห์ที่เน้นโครงสร้างชุมชนและการทำหน้าที่ของระบบต่างๆ ในโครงสร้างชุมชนนั่นเอง โดยถือว่าปรากฏการณ์ที่นักวิจัยต้องการศึกษาจะต้องอยู่ภายในระบบชุมชนหรือสถาบันสังคมอันใดอันหนึ่งในโครงสร้างชุมชน ระบบชุมชนแต่ละระบบมีหน้าที่ของตนเอง หน้าที่ที่แตกต่างกันไปของแต่ละระบบทำให้ระบบชุมชนนั้นดำรงอยู่ได้ แต่ละระบบย่อยๆ เหล่านี้จะบูรณาการและปรับตัวเข้าหากัน ตามระบบค่านิยมของชุมชน ซึ่งมีพลวัต จึงต้องมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความตึงเครียดในชุมชนและทำให้ชุมชนเกิดดุลยภาพ การเปลี่ยนแปลงในระบบย่อยจะมีผลกระทบต่อโครงสร้างทั้งหมดด้วย

2.3.2 ทฤษฎีการตีความหมาย (Hermeneutics)

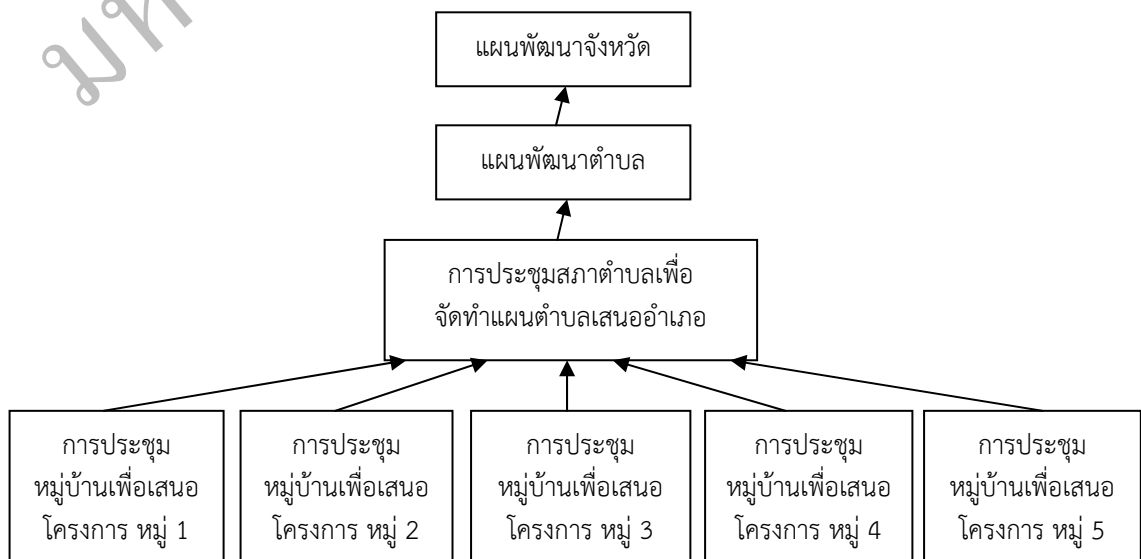
ธีระภักตรา เอกผาชัยสวัสดิ์ (2554, น. 243-246) อธิบายว่า ทฤษฎีการตีความหมายเป็นแนวคิดที่ให้ผู้ศึกษาได้ตระหนักและมีความระมัดระวังในการตีความ แปลความหมาย สิ่งที่กำลังศึกษาคำถามสำคัญของแนวคิดนี้คือ สภาพการณ์อะไรที่ทำให้บุคคลเกิดพฤติกรรมและการแสดงออกนั้นๆ สถานการณ์ที่มนุษย์ประพฤติปฏิบัตินั้นมีหมายความว่าอย่างไร พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจะทำให้สามารถตีความหมายของการกระทำของมนุษย์ได้

การตีความหรือการแปลความจึงเสมือนการเปิดโลก เปิดประสบการณ์ความรู้สึก ความเข้าใจ โลกความจริง ในบริบทของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม การตีความหมายพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งเป็นพฤติกรรมอันเกิดจากการเรียนรู้ก็เสมือนกับการแปลความหมายของข้อเขียน การแปลความย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของกฎเกณฑ์ รูปแบบนาาประการของภาษาที่ใช้ รวมทั้งผู้วิจัยที่จะตีความตามความรู้ ความรู้สึกนึกคิดของตนเองอีกด้วย ดังนั้น ก่อนที่นักวิจัยจะตีความหมายข้อมูล จึงจำเป็นอย่าง

ยี่งที่ต้งผ่านกระบวนการตรวจสอบความจริง ความถูกต้องของข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ตรวจสอบกับ ผู้ให้ข้อมูลให้เกิดความกระจ่างหลายๆ ครั้ง โดยวิเคราะห์ระบบแนวความคิด ความหมายของผู้ที่ศึกษา ซึ่งเป็นคนใน (emic) ตามบริบท แง่มุมของประสบการณ์ ของเขาเหล่านั้นเองและแยกแยะ วิเคราะห์ ข้อมูลแนวความคิดความหมาย ออกจากแนวคิดและการตีความของนักวิจัยซึ่งเป็นคนนอก (etic) ให้ชัดเจน ก่อนที่จะตีความสร้าง “ความจริง” ของผู้ที่นักวิจัยศึกษา อย่างไรก็ตาม กลุ่มที่มีแนวคิดการตี ความหมาย ยังคงเชื่อว่านักวิจัยที่ต่างความรู้ประสบการณ์ วิธีการ แนวคิด วัตถุประสงค์และจุดเน้น มุมมอง จะตีความหมายให้ผลข้อมูลออกมาต่างๆ กันอย่างแน่นอน ดังนั้น นักวิจัยเชิงคุณภาพ จำเป็นต้องเปิดเผยตนเอง เกี่ยวกับกระบวนการคิด แง่ความคิด มุมมองและความเชื่อของตนเองให้ ประจักษ์ อธิบายให้ความกระจ่างเกี่ยวกับสถานที่ (Setting) ที่เข้าไปทำการวิจัยและเก็บข้อมูลอย่าง ละเอียต พร้อมทั้งจะต้องตระหนักว่า ไม่ว่าผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตีความ สร้างโลกจากมุมมองและแนวคิด ของบุคคลที่เขาศึกษา หรือแยกแยะแนวคิดของบุคคลที่เขาศึกษาได้ชัดเจนเพียงใดก็ตาม แต่ผลของ การศึกษาและการตีความเรื่องราวต่างๆ ย่อมจะต้องมีมุมมองและประสบการณ์ของนักวิจัยเจือปนอยู่ ด้วยทั้งสิ้น (นิศา ชูโต, 2551, น. 58-59)

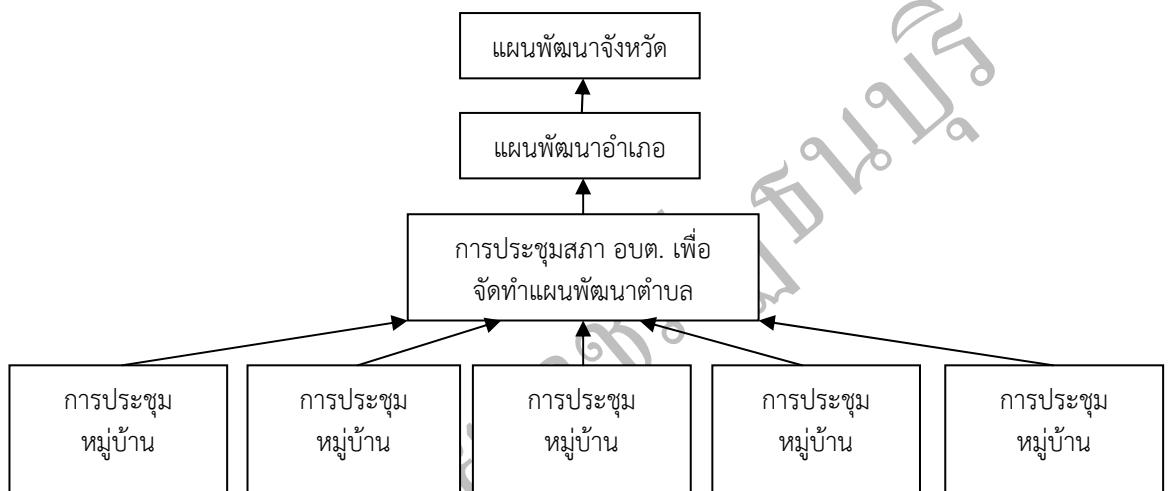
2.4 การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา

การศึกษาชุมชนกับการวางแผนการพัฒนา การวิเคราะห์ชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการ วางแผนงานพัฒนา เพราะจะทำให้ทราบสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของบุคคลภายใน ชุมชนนั้นๆ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังที่ภาครัฐได้ตระหนักถึงความสำคัญในการ พัฒนาที่ประชาชนมีส่วนร่วม จึงได้วางโครงสร้างและรูปแบบการวางแผนพัฒนาชนบทที่เปิดโอกาสให้ ชาวบ้านได้เสนอความเห็นโดยมีการตั้งองค์กรประชาชนในระดับหมู่บ้าน คือ คณะกรรมการพัฒนา หมู่บ้าน (กม.) ให้มีหน้าที่กำหนดกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน โดยเริ่มตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 โดยถือหลักปรัชญาว่าการพัฒนาหมู่บ้านต้องสอดคล้องกับสภาพปัญหา และสนองความต้องการของประชาชนในระดับท้องถิ่น ดังนั้น ในการจัดทำแผนพัฒนาชนบทระดับ ตำบล อำเภอ และจังหวัด จึงได้มาจากข้อเสนอแนะของหมู่บ้านต่างๆ ดังที่แสดงในภาพ 3



ภาพ 3 กระบวนการวางแผนพัฒนาที่มาจากประชาชน
 ที่มา : อรพินท์ สฟโชคชัย, 2537; อ้างถึงใน อีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์ (2554, น. 529)

ประโยชน์ของการนำชาวบ้านมามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา หรือวางแผนพัฒนา คือจะช่วยให้แก้ไขปัญหามีประสิทธิภาพขึ้น ชาวบ้านจะได้เห็นปัญหาต่างๆ และจะได้ข้อสรุปด้วยตนเองว่า ถ้าเป็นปัญหาร่วมจะแก้ไขตามลำพังตนเองไม่ได้ แต่จะต้องมีเพื่อนในการแก้ปัญหของชุมชน และปัญหาของชุมชนมีตั้งหลายอย่างจะแก้เพียงปัญหาเดียวย่อมไม่ได้ผล ซึ่งการตระหนักและความรับผิดชอบต่อชุมชนจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกันในโอกาสต่อไป ในปัจจุบันได้มีพระราชบัญญัติสภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้กำหนดการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยมีฝ่ายนิติบัญญัติ เรียกว่าสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีกรรมการมาจากส่วนต่างๆ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกสภาฯ เป็นต้น ดังนั้น กระบวนการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน จึงปรากฏดังภาพ 4



ภาพ 4 กระบวนการวางแผนพัฒนาตำบลในปัจจุบัน

ที่มา : (อรพินท์ สพอชชชัย, 2537 ; อ้างถึงใน ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์ (2554, น. 530)

ชยันต์ วรรณระภูติ (2553 , น. 67-80) ให้แนวคิดว่าการศึกษาร่วมกัน ผู้ศึกษาต้องมองชุมชนว่าเป็นหน่วยทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กันกับชุมชนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อชุมชนหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับรัฐในกระบวนการพัฒนามากขึ้น และในขณะที่มีการขยายตัวของความต้องการในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทำให้ชุมชนหมู่บ้านกลายเป็นเวทีของการแย่งชิงทรัพยากรมากขึ้น ดังนั้น แนวคิดที่จะนำมาใช้ในการศึกษาชุมชนหมู่บ้าน จึงจำเป็นต้องขยายให้เป็นประโยชน์ในการอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วย คือ

1) ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน/ชุมชน และรูปแบบการใช้ทรัพยากร การศึกษาประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน ก็คือ การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมในระดับหมู่บ้าน ที่ช่วยอธิบายให้เห็นการคลี่คลายของเศรษฐกิจ สังคม การเพิ่มของประชากร และการปรับตัวของสมาชิกของหมู่บ้านต่อการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร และการเข้ามาของอิทธิพลภายนอก เช่น การผลิตเชิงพาณิชย์ และการขยายตัวของรัฐที่เข้ามาในหมู่บ้านโดยผ่านกระบวนการที่เรียกกันว่า “การพัฒนา” ดังนั้น การแบ่งช่วงเวลาจึงเป็นเรื่องสำคัญของการศึกษาการเปลี่ยนแปลง

2) ผู้นำและบทบาทของผู้นำในฐานะของ “คนกลาง” การศึกษาผู้นำของหมู่บ้าน/ชุมชน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อความเข้าใจหมู่บ้าน การศึกษาผู้นำไม่ใช่เพียงแต่เพียงรู้ว่า ใครเป็นผู้นำแบบเป็นทางการ และแบบธรรมชาติ แต่แต่ละคนมีบุคลิกลักษณะอย่างไร (ประชาธิปไตย หรือเผด็จการ) และทำอะไรให้แก่หมู่บ้าน แต่เป็นการศึกษาฐานอำนาจในหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับระบบภายนอก การตัดสินใจของหมู่บ้านในการเลือกผู้นำ และการได้มาซึ่งอำนาจ เพื่อเข้าใจภาวะผู้นำชุมชน ฐานอำนาจอันหนึ่งที่ต้องศึกษาอันหนึ่งเป็นฐานทางสังคม อันได้แก่ระบบเครือญาติ เครือข่ายทางสังคมการถ่ายโยงอำนาจระหว่างผู้นำเก่าและผู้นำปัจจุบัน รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ ฐานอำนาจอีกฐานหนึ่ง ก็คือ ฐานทางเศรษฐกิจหรือ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

3) การศึกษาชุมชน จำเป็นต้องพิจารณาถึงประเด็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั้งในชุมชนหมู่บ้าน และระหว่างหมู่บ้านกับพลังจากภายนอก ส่วนใหญ่การศึกษาชุมชน จะมุ่งเน้นอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคม หรือองค์ประกอบของส่วนต่างๆที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้และเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เป็นเพราะอิทธิพลทางความคิดของทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่ และการมองหมู่บ้านในลักษณะที่มีความสัมพันธ์ฉันเครือญาติพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้มองไม่เห็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน

4) แบบจำลอง (Model) ในการศึกษาหมู่บ้าน/ชุมชน นักสังคมวิทยา-มานุษยวิทยามักจะมีแบบจำลอง หรือแนวคิดที่ใช้เป็นเครื่องนำทางในการศึกษาและอธิบาย ในแบบจำลองนี้ ลักษณะเด่นสำคัญของสังคมจะถูกเลือกขึ้นมาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการทำ ความเข้าใจกับชุมชน

5) ตัวคนที่เป็นสมาชิกในหมู่บ้าน ในขณะที่ทำการศึกษามูลบ้าน ให้มีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านในฐานะของเวทีในการต่อสู้ หรือเวทีของความขัดแย้ง รวมทั้งลักษณะสำคัญที่เป็นโครงสร้างทางสังคม สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ตัวคน ที่เป็นสมาชิกในหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้สึกนึกคิด มีความเจ็บปวด มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ บางคนมีเล่ห์เหลี่ยม บางคนถูกเอารัดเอาเปรียบ การเข้าใจถึงความรู้สึก อารมณ์และความคิด ก็คือ การเอา “คน” กลับเข้าไปใส่ในแนวคิดเรื่องหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านที่มีชีวิตกลับคืนมานั่นเอง

อคิน รพีพัฒน์ (2553, น. 94-95) ให้แนวคิดว่าการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพที่ดีต้องเชื่อมโยงปรากฏการณ์ด้านต่างๆ มาเป็นการวิเคราะห์แบบองค์รวมได้ ซึ่งต้องอาศัยพื้นฐานทางทฤษฎี และทฤษฎีที่เป็นหัวใจของการวิจัยเชิงคุณภาพ ก็คือ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ การที่จะวิเคราะห์โครงสร้างสังคม ก็ต้องอาศัยการแยกส่วนจัดประเภทขององค์ประกอบ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะต้องศึกษา และความแน่นแฟ้นในการรวมตัวของสังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะต้องวิเคราะห์

2.5 วิธีการศึกษาชุมชน

ในการศึกษาชุมชนมีวิธีการศึกษาอยู่หลายวิธี แต่ที่สำคัญมีดังนี้ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การใช้ข้อมูลเอกสาร การเข้าสนาม และการศึกษาแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยนำเสนอหัวข้อวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ดังนี้ 1) ความหมายและแนวคิดที่สำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ 2) กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ 3) แบบแผนการวิจัยเชิงคุณภาพ 4) การเก็บรวบรวมข้อมูลและ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ 5) การตรวจสอบความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูล และ6) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

2.5.1 ความหมายและแนวคิดที่สำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ

นิศา ชูโต (2551, น. 24-25) ได้อธิบาย ความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพว่า หมายถึง วิธีการปฏิบัติ-กระทำกับข้อมูลที่แจ่มชัดไม่ได้ (หรือไม่เป็นตัวเลข) การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพ มิได้ใช้การวิเคราะห์ทางสถิติเป็นศูนย์กลางในการวิเคราะห์ผลการวิจัยทั้งเรื่อง แต่เราสามารถ ใช้สถิติวิเคราะห์ข้อมูลบางส่วนได้ และการวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการสร้างแนวคิด การตีความซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจในมนุษย์และสังคมดียิ่งขึ้น การวิจัยเชิงคุณภาพครอบคลุมหลายๆ สาขาของสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์

สุภางค์ จันทวานิช (2551, น. 13) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพว่า คือการแสวงหาความรู้โดยการพิจารณาปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติเพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น วิธีการนี้จะสนใจข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิด ความหมาย ค่านิยมหรืออุดมการณ์ของบุคคลนอกเหนือไปจากข้อมูลเชิงปริมาณ มักใช้เวลานานในการศึกษาติดตามระยะยาว ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เป็นวิธีหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

เบญจยา ยอดดำเนิน-แอ๊ดติงค์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์ (2552, น. 1) ได้อธิบาย ความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นกระบวนการสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมวิธีหนึ่ง คือ เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ หรือข้อเท็จจริงที่มีอยู่ตามสภาพความเป็นจริง หรือตามลักษณะที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยรู้จักและเข้าใจการดำเนินชีวิต และสภาพแวดล้อมของผู้ให้ข้อมูล ทำให้การวิเคราะห์และการตีความข้อมูลมีความหมายใกล้เคียงกับความเป็นจริง เนื่องจากมีจุดเน้นที่การให้ความหมาย ประสบการณ์ ความเชื่อ และความเข้าใจของผู้ให้ข้อมูลเอง

การวิจัยเชิงคุณภาพ มีกระบวนการทัศนในการวิจัย หรือวิธีการใช้เพื่อแสวงหา ความจริงตามแนวคิด “ปรากฏการณ์นิยม” (Phenomenology) มีลักษณะดังนี้ (นิศา ชูโต, 2551, น. 7-17)

1) ธรรมชาติเกี่ยวกับความจริง เชื่อว่าความจริงมีหลายระดับ และส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่สร้างขึ้น และมีตัวตนในความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้

2) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับสิ่งที่ศึกษา ใช้เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจ และการตีความของผู้ศึกษา จนกระทั่งเกิดความเข้าใจในสิ่งที่ศึกษาอย่างกระจ่างชัด

3) การอธิบายเกี่ยวกับความจริง จะค่อยๆ พัฒนาภาพของความจริงในระดับต่างๆ ขึ้นมาตั้งแต่หน่วยย่อยๆ โดยการสร้างสมมุติฐานชั่วคราว เชื่อมโยงบริบทต่างๆ เข้าด้วยกัน จนสภาพความจริงปรากฏชัด

4) มุมมองเกี่ยวกับสาเหตุ เชื่อว่าความสัมพันธ์ของมนุษย์มีความซับซ้อนโยงใยซึ่งกันและกัน สิ่งที่สามารถกระทำได้ คือพยายามสร้างรูปแบบของความคิด ที่อาจมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน และใช้วิธีอธิบายแบบชักจูงให้เกิดความกระจ่าง ความเข้าใจ

5) มุมมองที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม เชื่อว่าวิธีการวิจัยทุกวิธี ล้วนแต่ปะปนอยู่ด้วยคติ ค่านิยม และมีความอึดมั่นทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคม

การวิจัยเชิงคุณภาพมีรากฐานมาจากแนวความคิดที่สำคัญ 3 แนวคิด คือ (เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ดติจ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552, น. 23-24)

1) การแสวงหาความจริงหรือข้อเท็จจริงที่มีอยู่ตามความเป็นจริงหรือตามลักษณะที่เป็นธรรมชาติ การพบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ และการสังเกตโดยตรงกับกลุ่มประชากรที่ศึกษาเป็นเครื่องมือการเก็บข้อมูลที่สำคัญ

2) การศึกษาเชิงคุณภาพส่วนใหญ่เน้นแนวทางที่เรียกว่า วิธีการอุปมาน (inductive approach) เป็นวิธีการที่เริ่มต้นจากข้อเท็จจริง(ข้อมูล) ตามที่มีที่เป็นอยู่ก่อน ต่อเมื่อรวบรวมข้อเท็จจริงจนเพียงพอและวิเคราะห์ผลแล้ว จึงประมวลเป็นข้อสรุป ผู้ที่เป็นสมาชิกของสังคม(กลุ่ม) เท่านั้น คือ ผู้รู้ข้อเท็จจริงทางสังคมนั้นๆ ดีที่สุด

3) การศึกษาเชิงคุณภาพ เน้นการศึกษาในลักษณะขององค์รวม (holistic approach) ประการแรก มองสิ่งที่ศึกษาในลักษณะขององค์รวม เช่น ถ้าหน่วยของการวิเคราะห์เป็นครอบครัว ชุมชน หรือโครงการ ผู้วิจัยก็ต้องมองและศึกษาสิ่งเหล่านั้นในลักษณะขององค์รวมทั้งหมด ประการที่สอง ในการศึกษาถึงพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ใดนั้น จะต้องมองถึงความครอบคลุมรอบด้านของข้อมูล เนื่องจากในความเป็นจริงแล้วพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ใด มักไม่ได้เกิดขึ้นโดยลำพัง แต่จะมีความสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นๆ อยู่เสมอ

จากความหมายที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงคุณภาพ หมายถึง การวิจัยที่ศึกษาหาความรู้ความจริง โดยการพิจารณาปรากฏการณ์ทางสังคมจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติเพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง ข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพส่วนใหญ่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ หรือเป็นข้อมูลเชิงคุณลักษณะ ซึ่งเมื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว นักวิจัยจะตีความหมายและสร้างเป็นข้อสรุปแบบอุปนัย ปัจจุบันการวิจัยคุณภาพได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นในกลุ่มนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ วิธีการวิจัยคุณภาพจึงเสมือนเป็นวิธีการแสวงหาความจริงร่วมของหลายๆสาขาวิชา

2.5.2 กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ

นักวิจัยเชิงคุณภาพ ได้อธิบายถึง กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ไว้ดังนี้

นิตา ชูโต (2551, น. 2-5) ได้อธิบายว่า กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยขั้นตอนต่อ เนื่องกัน 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) การบ่งชี้ปัญหา คือ การที่ผู้วิจัยเกิดความรู้สึกและตระหนักในประเด็นหรือสภาพของปัญหา

2) การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เป็นการทบทวนสารสนเทศ เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี องค์ความรู้ปัจจุบัน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3) การเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะต้องวางแผนแนวทางการวิจัยว่าจะเก็บข้อมูลอะไร และเก็บอย่างไร ใช้เครื่องมือใดเก็บ รวมทั้งวางแผนการวิเคราะห์ที่ได้ด้วย โดยตัวผู้วิจัยเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการเก็บข้อมูล

4) การวิเคราะห์ข้อมูล สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณ กิจกรรมประกอบด้วยการจัดกระทำข้อมูลแยกจัดหมวดหมู่ คำนวณทำการวิเคราะห์ทางสถิติ ในกรณีที่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์

ข้อมูลเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ร้อยเรียงไปพร้อมกับการเก็บข้อมูล อันประกอบด้วย การตรวจแยกประเภท การลดขนาดข้อมูล การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย การสังเคราะห์ตีความ การตรวจสอบให้คำอธิบายข้อค้นพบต่างๆ เพื่อให้ได้ผลสรุปจากความจริงของข้อมูล

5) การสรุปผล และการอภิปรายผลการวิจัย ผลการวิจัยจะย่อสรุปพร้อมกันกับการตีความเพื่อตอบปัญหาการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัยจะต้องเกี่ยวข้องกับสภาพปัจจุบันขององค์ความรู้ ที่ช่วยขยายความรู้เพิ่มเติมผลการวิจัย มีจุดเด่น จุดด้อยอะไรบ้าง สนับสนุนหรือขัดแย้งกับผลงานวิจัยของคนอื่น หรือไม่อย่างไร

เบญญา ยอดดำเนิน-แอ๊ดติงส์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์ (2552, น. 17) อธิบายกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ สรุปเป็นบันได 8 ขั้นดังนี้

- 1) โจทย์ หรือคำถามการวิจัย คือ คำถามที่ต้องการตอบจากการวิจัย
- 2) การออกแบบการวิจัย รวมทั้งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3) เก็บรวบรวมบันทึกข้อมูล และการจัดแฟ้มข้อมูล
- 4) อ่านทำความเข้าใจและจับประเด็นหลักที่สอดคล้องกับโจทย์
- 5) ให้รหัสข้อมูล
- 6) แยกแยะและจัดกลุ่มโจทย์
- 7) เชื่อมโยงข้อมูลเพื่อหาแบบแผนและความหมาย
- 8) หาข้อสรุปที่เป็นสาระหลักที่ตอบโจทย์

นิตา ชูโต (2551, น. 23) กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีอุปนัย (Inductive) เพื่อสรุปข้อค้นพบ หรือได้ทฤษฎีใหม่ (Grounded Theory) จากบริบทการวิจัย

สรุปได้ว่า กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ เมื่อผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้วใช้วิธีอุปนัย เพื่อสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย อธิบายข้อค้นพบต่างๆ เพื่อให้ได้ผลสรุปจากความจริงของข้อมูล

2.5.3 แบบแผนการวิจัยเชิงคุณภาพ

แบบแผนการวิจัย (research design) โดยความหมายทั่วไป หมายถึง แผนงานหรือแนวทางการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้คำตอบต่อคำถามการวิจัย (Kerlinger, 1986, น. 23) ซึ่งเป็นแผนของนักวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในการวิจัยว่ามีลักษณะอย่างไร นักวิจัยต้องออกแบบแผนการวิจัยก็เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยนั้นเกิดความตรงภายใน หรือความน่าเชื่อถือได้ และเกิดความตรงภายนอกหรือการถ่ายโยงของผลการวิจัยให้มากที่สุด (รัตนะ บัวสนธ์, 2556, น. 41)

การวิจัยเชิงคุณภาพนั้น นักวิจัยจะออกแบบแผนการวิจัยในลักษณะที่ค่อนข้างยืดหยุ่น พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา ตั้งแต่เริ่มทำวิจัย เข้าสู่พื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ในขณะที่อยู่ในพื้นที่ได้สักระยะหนึ่งและใกล้ที่จะสิ้นสุด แบบแผนการวิจัยเชิงคุณภาพจะไม่มีลักษณะคงที่ตายตัวที่นักวิจัยจะต้องเดินตามแผน หรือแนวทางที่กำหนดไว้แล้วเท่านั้น ในการกำหนดแบบแผนการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น นักวิจัยจะใช้แบบแผนใด ควรพิจารณาจากเงื่อนไขที่สำคัญดังนี้ (Bogdan and Biklen, 1992, p. 59-61 อ้างถึงใน รัตนะ บัวสนธ์, 2556, น.42) (1) มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ (2) ไม่ควรทำวิจัยในเรื่องที่ผู้วิจัยมีความเกี่ยวข้องคุ้นเคยโดยตรง ในการเลือกประเด็นปัญหาและพื้นที่ (3) ไม่กำหนด

ทางเลือกเดียวในการวิจัย ให้กำหนดทางเลือกเตรียมเมื่อไว้เสมอ และ (4) ควรจะต้องพิจารณาว่า ปัญหาการวิจัยที่ต้องการศึกษาคำตอบนั้นเป็นประเด็นปัญหาที่มีค่าควรแก่การศึกษา

สำหรับแบบแผนการวิจัยเชิงคุณภาพมีหลายแบบ ได้แก่ (1) การศึกษารายกรณี (2) การศึกษาพหุกรณี และ (3) การศึกษาพหุสถานที่ (รัตนะ บัวสนธ์, 2556, น. 43) ในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยโดยใช้แบบแผนการวิจัย “การศึกษาพหุกรณี” ซึ่ง การศึกษาพหุกรณี (Multicase Studies) หมายถึง การวิจัยที่นักวิจัยทำการศึกษากับบุคคล สภาพการณ์ หรือเหตุการณ์ตั้งแต่ 2 กรณีขึ้นไป ซึ่งการศึกษาพหุกรณีนี้อาจออกแบบแผนในลักษณะที่ว่าเริ่มจากการศึกษารายกรณีใดรายกรณีหนึ่งก่อนแล้วจึงทำการศึกษารายกรณีที่ 2 หรือ 3 ต่อไป หรืออีกทางหนึ่งอาจทำการศึกษาตั้งแต่ 2 กรณีไปพร้อมๆกันก็ได้ โดยที่กรณีเหล่านั้นใช้ศึกษาคำตอบในปัญหาวิจัยเดียวกัน และกรณีต่างๆที่ทำการศึกษาจะอยู่ภายในบริบทที่คล้ายๆ กัน ทั้งนี้ โดยมีจุดมุ่งหมายของแบบแผนการวิจัยเพื่อการเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างระหว่างกรณีศึกษาทั้งหลาย ความรู้ข้อค้นพบที่ได้จากแบบแผนการวิจัยแบบนี้จะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากพื้นที่ เพื่อให้ได้ความรู้ที่มีลักษณะนำไปสรุปอ้างอิงที่เป็นนัยทั่วไป (Generalizability) (รัตนะ บัวสนธ์, 2556, น. 49)

2.5.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล และเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพ รากฐานแนวคิดที่สำคัญของการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ หรือการเก็บข้อมูลภาคสนามเชิงคุณภาพ ส่วนใหญ่ผู้วิจัยใช้ข้อมูลเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ การจัดสนทนากลุ่ม และการบันทึกข้อมูลภาคสนาม วิธีการเหล่านี้เรียกโดยรวมว่า วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (เบญจา ยอดดำเนิน-อัติติกัจ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552, น. 28) ซึ่งแต่ละวิธีมีลักษณะดังนี้

1) การใช้ข้อมูลเอกสาร ข้อมูลจากเอกสารเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญอีกแหล่งหนึ่งที่นักวิจัยใช้ เพราะมีข้อมูลบางอย่างที่ไม่อาจหาได้จากการทำงานภาคสนาม หรือมีข้อมูลที่พร้อมแก่การนำไปใช้ โดยทันเวลากว่าจะไปเก็บใหม่ด้วยตัวเอง เนื่องจากข้อมูลจากเอกสารถูกบันทึกไว้อย่างเป็นระบบระเบียบแล้ว เช่น เรื่องราวในอดีต หรือประวัติศาสตร์อันยาวนาน เป็นต้น แต่บางครั้งเอกสารที่ต้องการนั้นอาจหาได้ยาก ซึ่งต้องใช้ความอดทน (สุภางค์ จันทวานิช, (2553, น. 170)

2) การสังเกต (Observation) หมายถึง การเฝ้าดูเหตุการณ์หรือเรื่องราวอย่างเป็นระบบ การสังเกตเพื่อรวบรวมข้อมูล ย่อมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ว่าใครเป็นผู้สังเกต สังเกตอะไร ภายใต้สภาพการณ์ใด เพราะความหมายของการสังเกตจะแปรเปลี่ยนไปตามบริบท ส่วนใหญ่นักวิจัยเชิงคุณภาพจะสังเกตพฤติกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ตนศึกษาอย่างเอาใจใส่ เพื่อวิเคราะห์ หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นกับสิ่งอื่น (นิตา ชูโต, 2551, น. 134, สุภางค์ จันทวานิช, 2551, น. 45 และเบญจา ยอดดำเนิน-อัติติกัจ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552, น. 28) การสังเกต แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การสังเกตโดยตรงหรือการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (สุภางค์ จันทวานิช, 2553, น. 156-157)

3) การสัมภาษณ์ (Interview) หมายถึง การสนทนาซักถามอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ต้องการ ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้สัมภาษณ์เป็นผู้เจรจาต่อรองขอข้อมูล “โลกส่วนตัว/ความคิดเห็น หรือประสบการณ์” ของผู้ให้สัมภาษณ์ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จะช่วย

อธิบายสิ่งที่นักวิจัยพบเห็นหรือสังเกตได้ แต่ยังไม่เข้าใจให้แจ่มแจ้งดีขึ้น (นิตา ชูโต, 2551, น. 162-163 และสุภางค์ จันทวานิช, 2553, น. 165) การสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างหรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และ 2) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ซึ่งใช้มากในการวิจัยเชิงคุณภาพ และเป็นแบบที่มักใช้ควบคู่กับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมซึ่งต้องการข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้ง (สุภางค์ จันทวานิช, 2551, น. 75-77)

4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) หรือการอภิปรายกลุ่ม เป็นข้อมูลที่ได้จากการระดมสมอง เกี่ยวกับความคิดเห็น ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม ความรู้ ความเข้าใจ การสร้างสรรค์ความคิดใหม่ร่วมกัน และรวมถึงพฤติกรรมของบุคคลในด้านต่างๆ ในกลุ่มผู้ที่มีพื้นฐานหรือประสบการณ์ใกล้เคียงกัน หัวใจของการจัดสนทนากลุ่มอยู่ที่เข้าร่วมกลุ่มได้มีโอกาสอภิปรายแสดงความคิดเห็น รวมทั้งแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่ม การสนทนากลุ่ม เป็นอีกวิธีการหนึ่งในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ในลักษณะการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างอิสระและกว้างขวางในกลุ่มคนที่เข้าร่วมสนทนาในประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ ซึ่งจะถูกเลือกโดยนักวิจัย ซึ่งต้องเป็นผู้มีความรู้ในเนื้อหาสาระของเรื่องที่จะสนทนาอย่างดีพอ (พันธ์ทิพย์ รามสูต, (2540, น. 22, นงนภัส คู่วิญญู เทียงกมล, 2551, น. 89 และเบญญา ยอดดำเนิน-แอ๊ดติงค์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552, น. 29-30)

5) บันทึภาคสนาม หรือการจดบันทึกข้อความ (Field Note) คือ ข้อมูลที่นักวิจัยได้ทำการจดการบันทึกไว้ขณะเก็บข้อมูล หรือบันทึกหลังจากที่เก็บรวบรวมมาได้ ด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม หรือการสัมภาษณ์ทั้งที่เป็นแบบทางการและไม่เป็นแบบทางการก็ตาม ทั้งนี้บันทึกภาคสนามจะแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัย/กิจกรรมของผู้วิจัยกับบุคคลที่ผู้วิจัยทำการศึกษา (รัตนะ บัวสนธ์, 2556, น. 148) และสุภางค์ จันทวานิช, (2553, น. 163-164) ได้ให้ข้อคิดว่า การจดบันทึกข้อความจากการสังเกตอย่างเข้มข้น ผู้วิจัยต้องมีการจดบันทึกควบคู่ไปด้วยเพื่อป้องกันการลืม การจดบันทึกทำได้ 2 ขั้นตอน ขั้นแรก คือการจดบันทึกย่อขณะที่กำลังสังเกตหรือทันทีหลังการสังเกต อาจใช้กรอบการสังเกตหรือชุดคำถามใคร ทำอะไร ที่ไหน กับใคร ฯลฯ ขั้นต่อมา คือ นำบันทึกย่อที่เขียนไว้มาเรียบเรียงเป็นบันทึกที่มีข้อความขยายมากขึ้น โดยไม่ควรทิ้งไว้เกิน 24 ชั่วโมง หลังการสังเกต เพื่อมิให้ข้อมูลเริ่มเลือน การบันทึกนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนการเก็บข้อมูลขั้นต่อไป

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพ โดยมีเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลหลายชนิด ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ 5 วิธี คือ การใช้ข้อมูลเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และบันทึกภาคสนามหรือการจดบันทึกข้อความ

2.5.5 การตรวจสอบความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ หรือการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ มีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล หรือดูความตรงภายใน (internal validity) เป็นหลัก ซึ่งจะต้องกระทำตลอดเวลาของการวิจัย ได้แก่ การตรวจสอบข้อมูลพร้อมๆ กับที่เก็บข้อมูล เป็นการตรวจสอบทันทีในสนาม และยังสามารถตรวจสอบข้อมูลได้อีกเป็นระยะๆ เช่น หลังจากที่ได้เขียนบันทึกภาคสนามและอ่านบันทึกนั้นแล้ว ซึ่งมีผู้รู้ได้เสนอไว้ ดังนี้

อรุณี อ่อนสวัสดิ์ (2551, น. 282) การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพนิยมใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation Method) ซึ่งกระทำได้ 3 ลักษณะ ได้แก่

1) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล เป็นการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลในด้านเวลา สถานที่ และบุคคล เพื่อพิจารณาว่า ถ้าเก็บข้อมูลต่างเวลา ต่างสถานที่ และผู้ให้ข้อมูลต่างคนจะยังได้ข้อมูลเหมือนเดิมหรือไม่

2) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านผู้วิจัย เป็นการตรวจสอบข้อมูลว่าถ้าเปลี่ยนผู้เก็บข้อมูลเป็นผู้ช่วยผู้วิจัยรวม 3 คน แล้วข้อมูลที่ได้อาจจะตรงกัน

3) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านวิธีการ เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากวิธีการเก็บข้อมูล 3 วิธีที่ต่างกันแล้วจะได้ผลเหมือนเดิมหรือไม่ เช่น ใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ และการใช้เอกสาร เป็นต้น

สุภางค์ จันทวานิช (2553, น. 174-175) เสนอเทคนิคที่ใช้ในการตรวจสอบข้อมูล ดังนี้

1) การตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบุคคลที่ต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงแหล่งข้อมูลบุคคลที่ใช้ให้หลากหลายออกไป

2) การตรวจสอบข้อมูลในสถานที่ที่ต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนสถานที่ที่ได้ข้อมูลเรื่องเดียวกัน

3) การตรวจสอบข้อมูลในเวลาที่แตกต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนช่วงเวลาที่จะได้รับข้อมูล

4) การตรวจสอบข้อมูลโดยใช้ผู้เก็บข้อมูลที่ต่างกัน เพื่อตรวจสอบว่าได้รับข้อมูลครบถ้วนและตรงกันหรือไม่

5) การตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของข้อมูล ถ้าหากความสัมพันธ์ของผู้วิจัยกับชาวบ้านดีพอ อาจตรวจสอบข้อมูลที่ให้กับผู้ให้ข้อมูลโดยตรงเลย ว่าข้อมูลที่ได้นั้นถูกต้องหรือไม่

การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

1) ตรวจสอบโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่ต่างกัน ได้แก่ การใช้ข้อมูลเอกสาร การเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม

2) ตรวจสอบโดยใช้แหล่งข้อมูลที่ต่างกันในด้านเวลา สถานที่ และบุคคล เพื่อตรวจสอบว่าถ้าเก็บข้อมูลต่างเวลา ต่างสถานที่ และผู้ให้ข้อมูลที่ต่างกัน ข้อมูลที่ได้ยังเหมือนเดิม

2.5.6 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

เบญจฯ ยอดดำเนิน-แอ๊ดติจจ์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์ (2552, น. 51) ให้ความหมาย การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ การนำเอาข้อมูลมาแยกแยะผสมผสาน เพื่อให้เกิดเป็นแนวความคิด และนำแนวความคิดเหล่านั้นมาแยกแยะ ผสมผสานและประกอบกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งความสัมพันธ์ หรือรูปภาพที่สมบูรณ์ ที่ใช้อธิบายและตอบคำถามการศึกษาวิจัยแต่ละครั้งนั่นเอง เนื่องจากข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพมักมาในรูปแบบของเนื้อความ คำพูด ข้อความ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลจึงมีลักษณะที่เรียกรวมๆ ว่า การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ซึ่งก็คือการอ่านเอาเรื่อง การจับประเด็น จับใจความ เป็นขั้นตอน การค้นหาแบบแผนที่นำไปสู่การทำความเข้าใจแบบแผนพฤติกรรมนั้นๆ รวมทั้งการตีความเพื่อสรุปให้เห็นข้อค้นพบ หรือคำตอบของโจทย์วิจัยเป็นเป้าหมายสุดท้าย และชยันต์ วรรณระภูติ (2553, น.241) ให้ความหมายการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัย

มาจัดกระทำให้เป็นระบบและหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยอาจใช้เครื่องมือทางทฤษฎีมาช่วยในการอธิบายและวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจถึงความหมาย และความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ได้

หลักการสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ หัวใจของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ การหาความหมาย/คำอธิบายแบบแผนพฤติกรรม และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น แต่ก่อนที่ จะให้ความหมายและคำอธิบายได้ ผู้วิจัยเชิงคุณภาพจะต้องหาแบบแผนพฤติกรรม หรือปรากฏการณ์ ที่เกิดขึ้นให้ได้เสียก่อน สรุปหลักการสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้ดังนี้ (Yin, 1998 อ้างถึงใน เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ดติงค์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552, น. 52-55)

1) การหาแบบแผนพฤติกรรม เป็นการหาข้อมูลที่เกิดขึ้นๆ กันจนเป็นแบบแผนขึ้น แบบแผน จะเห็นชัดจากข้อมูลจากหลายแหล่ง หลายคนในเรื่องเดียวกันจะออกมาในทิศทางเดียวกัน

2) การให้คำอธิบายและการให้ความหมาย ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยควรทำความเข้าใจว่า แบบแผน พฤติกรรมดังกล่าวที่พบในขั้นตอนแรกเกิดขึ้นได้อย่างไร มีอะไรเป็นตัวกำหนด พฤติกรรม/ ปรากฏการณ์นั้นๆบ้าง และเกี่ยวข้องกับปัจจัย พฤติกรรม/ปรากฏการณ์อื่นๆ ในสังคมอย่างไร และมีความหมายอย่างไรในสังคมนั้น

3) การวิเคราะห์โดยแบ่งเวลาออกเป็นช่วงๆ พฤติกรรม หรือปรากฏการณ์ต่างๆ มีจุดเริ่มต้น แล้วค่อยพัฒนา การวิเคราะห์กระบวนการ จึงต้องใช้วิธีการสืบสาวย้อนกลับไปในอดีต และจัดแบ่ง เวลาออกเป็นช่วงๆ เพื่อให้ง่ายต่อการวิเคราะห์และเข้าใจ

เทคนิคในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ สรุปได้ดังนี้ (Yin, 1998 อ้างถึงใน เบญจา ยอด ดำเนิน-แอ็ดติงค์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552, น. 55-67)

1) การปรับเปลี่ยนแนวคิดตามข้อมูลเชิงประจักษ์ วิธีการนี้ใช้เพื่อช่วยให้ผู้วิจัยได้ภาพรวม ของสาระสำคัญของโครงการวิจัย ซึ่งเป็นผลของการวิเคราะห์เบื้องต้น จากการเก็บรวบรวมข้อมูลใน แต่ละครั้ง

2) การวิเคราะห์เพื่อแสดงตัวอย่าง เป็นวิธีการที่นำเอาข้อมูลเชิงประจักษ์มาแสดงให้เห็นเป็น ตัวอย่างของทฤษฎี หรือปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ หรือสังคม ซึ่งนอกจากฉายภาพตัวอย่างแล้ว ยังทำให้ทฤษฎี หรือปรากฏการณ์นั้นๆ หนักแน่นขึ้น

3) การวิเคราะห์โดยการจัดกลุ่มแนวคิด แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ กลุ่มแนวคิดเชิง ทฤษฎี กลุ่มแนวคิดพื้นบ้าน และกลุ่มผสม

4) การวิเคราะห์โดยการตั้งเกณฑ์มาตรฐาน เป็นเครื่องมือที่ช่วยค้นหาแบบแผนพฤติกรรมที่ เกิดขึ้น พร้อมทั้งวิเคราะห์หาคำอธิบาย โดยการเปรียบเทียบข้อมูลเชิงประจักษ์กับเกณฑ์มาตรฐาน

5) การวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรม มักใช้ควบคู่กับแผนที่ หรือระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ซึ่งถือเป็น เครื่องมือที่สำคัญ เครื่องมือหนึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูล เพราะจะทำให้ผู้วิจัยเข้าใจอิทธิพลของ ภูมิศาสตร์กายภาพที่มีต่อวัฒนธรรม หรือวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน การวิเคราะห์ในลักษณะ นี้เป็นการเชื่อมโยงบริบททางสังคม-วัฒนธรรมกับพฤติกรรมของคนและปัญหาที่ต้องการศึกษา

6) การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ ใช้ได้ดีในกรณีที่ผู้วิจัยมีข้อมูลอย่างน้อย 2 ชุด และต้องการ เน้นถึงการหาแบบแผน หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอในบริบทสังคมวัฒนธรรมหนึ่ง

พร้อมทั้งวิเคราะห์หาคำอธิบายโดยใช้วิธีการเปรียบเทียบ 2 ลักษณะ คือ เปรียบเทียบหาแบบแผนที่เหมือนกัน และเปรียบเทียบหาแบบแผนที่แตกต่างกัน

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เทคนิคต่างๆ ผสมผสานกัน เพื่อให้ได้คำตอบของโจทย์วิจัยที่ครบถ้วนสมบูรณ์

3. เศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชนและการขับเคลื่อน

3.1 เศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน

ชุมชนถือเป็นสังคมฐานรากที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่แตกต่างและหลากหลายตามภูมินิเวศน์ การพัฒนาประเทศในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากมาย ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ สาเหตุสำคัญเพราะคนไทยไม่สามารถพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจได้ สถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับสังคมมีลักษณะเป็นสังคมสองระบบ ที่มีทั้งระบบทุนและระบบชุมชน ทำให้เกิดการบริโภครายอย่างฟุ่มเฟือย มีการใช้จ่ายเกินตัว ชุมชนพึ่งตนเองได้น้อยลง ส่งผลให้ชุมชนมีความอ่อนแอ ประสบปัญหาด้านหนี้สิน สูญเสียวัฒนธรรมในการพึ่งพาอาศัยกันและกัน มีการแก่งแย่งแข่งขัน ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำขึ้นในสังคม นอกจากนี้ การพัฒนาในอดีตที่ผ่านมาจะพิจารณาที่ประสิทธิภาพ และความเป็นธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาภายใต้กำหนดเวลาสั้นๆ เท่านั้น และยังไม่ให้ความสำคัญเฉพาะคนในรุ่นปัจจุบัน แต่จากกระแสเรียกร้องในสังคมที่ต้องการให้การพัฒนานั้นคำนึงถึงการอยู่รอดและการกินดีอยู่ดีของคนในอนาคตร่วมกัน จึงเป็นเหตุให้มีความยั่งยืนเข้ามาเป็นองค์ประกอบในการพัฒนาและกระบวนการตัดสินใจ ด้วยเหตุนี้ จึงนำมาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อให้ชุมชนสามารถกำหนดชีวิตและดำเนินชีวิตตามความต้องการของตนเองได้มากขึ้น จึงจะนำมาสู่ชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นแนวความคิดการพัฒนาที่เกิดขึ้นหลังจากความล้มเหลวในการพัฒนาประเทศที่ไม่สามารถทำให้คนในประเทศอยู่ดีมีสุขได้ จึงต้องแสวงหาทางออกที่นำไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาประเทศร่วมกันของคนในชาติ โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและความสุข ก่อให้เกิดให้ชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันจะนำมาสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ส่งผลให้คนมีความสุขอย่างแท้จริง ซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย ก็คือ การพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุลหรือมีปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันในระหว่างมิติต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม จิตใจ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันจะเป็นองค์ประกอบที่จะรวมกัน หรือองค์รวมในการทำให้ชีวิตมนุษย์สามารถอยู่ดีมีสุขได้ ทั้งสำหรับคนในรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นต่อไปในอนาคต (ขจิต ฝอยทอง, ม.ป.ป.) การที่จะเกิดเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชนได้ คนในชุมชนต้องร่วมมือร่วมใจน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมายึดเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ซึ่งทุกคนสามารถทำได้ ไม่ใช่เฉพาะในหมู่คนจนหรือเกษตรกร โดยต้อง“ระเบิดจากข้างใน” คือ การเกิดจิตสำนึก มีความศรัทธาเชื่อมั่น เห็นคุณค่า และนำไปปฏิบัติด้วยตนเองแล้วจึงขยายไปสู่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป ความพอเพียงในแต่ละระดับเป็นดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), 2550, น. 18-19)

1) ความพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัว มุ่งเน้นให้บุคคลและครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขทั้งทางกายและทางใจ พึ่งพาตนเองอย่างเต็มความสามารถ ไม่ทำอะไรเกินตัว ดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งใฝ่รู้และมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อความมั่นคงในอนาคต และเป็นที่ยังให้ผู้อื่นได้ในที่สุด เช่น หาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัวจากการประกอบสัมมาชีพ รู้ข้อมูลรายรับ-รายจ่าย ประหยัด แต่ไม่ใช่ตระหนี่ ลด-ละ-เลิก อบายมุข สอนให้เด็กรู้จักคุณค่า รู้จักใช้ และรู้จักออมเงินและสิ่งของเครื่องใช้ ดูแลรักษาสุขภาพ มีการแบ่งปันภายในครอบครัว ชุมชนและสังคมนอบข้าง รวมถึงการรักษาวัฒนธรรม ประเพณี และการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม

2) ความพอเพียงระดับชุมชน คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนบนหลักของความรู้รักสามัคคี สร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันในชุมชน และนอกชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การรวมกลุ่มอาชีพ องค์การการเงินสวัสดิการชุมชน การช่วยดูแลรักษาความสงบความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมาสร้างประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม เพื่อสร้างเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งและมีความเป็นอยู่ที่พอเพียง

3) ความพอเพียงในภาคธุรกิจเอกชน เริ่มจากความมุ่งมั่นในการดำเนินธุรกิจที่หวังผลประโยชน์หรือกำไรในระยะยาวมากกว่าระยะสั้น แสวงหาผลตอบแทนบนพื้นฐานของการแบ่งปัน มุ่งให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์อย่างเหมาะสมและเป็นธรรม ทั้งลูกค้า คู่ค้า ผู้ถือหุ้น และพนักงาน ด้านการขยายธุรกิจต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป รวมทั้งต้องมีความรู้และเข้าใจธุรกิจของตนเอง รู้จักลูกค้า ศึกษาคู่แข่ง และเรียนรู้การตลาดอย่างถ่องแท้ ผลิตในสิ่งที่ถนัดและทำตามกำลัง สร้างเอกลักษณ์ที่แตกต่างและพัฒนาคุณภาพ ผลิตกันอย่างต่อเนื่อง มีการเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น มีความซื่อสัตย์รับผิดชอบต่อสังคมและป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญต้องสร้างเสริมความรู้และจิตสวัสดิการให้แก่พนักงานอย่างเหมาะสม

4) ความพอเพียงระดับประเทศ เป็นการบริหารจัดการประเทศ โดยเริ่มจากการวางรากฐานให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่อย่างพอมีพอกินและพึ่งตนเองได้ มีความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มีการรวมกลุ่มของชุมชนหลายๆ แห่ง เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างรู้รักสามัคคี เสริมสร้างเครือข่าย เชื่อมโยงระหว่างชุมชนให้เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด

การพัฒนาชุมชนในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการใช้ “คน” เป็นเป้าหมาย และเน้น “การพัฒนาแบบองค์รวม” หรือ “การพัฒนาอย่างบูรณาการ” ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี ฯลฯ โดยใช้ “พลังทางสังคม” ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาในรูปของกลุ่ม เครือข่ายหรือประชาสังคม กล่าวคือ เป็นการผนึกกำลังของทุกฝ่ายในลักษณะ “พหุภาคี” ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านต่างๆ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), 2550, น. 22-23)

1) ด้านเศรษฐกิจ ไม่ใช่จ่ายเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด คิดและวางแผนอย่างรอบคอบ มีภูมิคุ้มกัน ไม่เสี่ยงเกินไป

2) ด้านจิตใจ มีจิตใจเข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน รักษาเอกลักษณ์ ภาษา ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย

4) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้ และจัดการอย่างฉลาดและรอบคอบ ฟื้นฟูทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและคงอยู่ชั่วลูกหลาน

5) ด้านเทคโนโลยีรู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

3.2 การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน เป็นการผนึกกำลังของทุกฝ่ายในลักษณะ “พหุภาคี” ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยภาครัฐ ในระดับกระทรวง กรม ต่างๆ มีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ ให้นำหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปสู่การปฏิบัติ ดังเช่น

เกษม วัฒนชัย (2551ก, น. 38-39) กล่าวในการสัมมนา เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2549 ในหัวข้อ “การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชนในลักษณะบูรณาการ” จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2551ก, น. 38-39) ว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้กับสภาพัฒน์ และประชาชนชาวไทย ตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน 2542 และสภาพัฒน์ได้ใช้เป็นแนวคิดหลักในการทำแผนในการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) แผน ฯ 10 (2550-2554) และแผน ฯ 11 (2555-2559) ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน แผน ฯ 11 ได้บ่งบอกถึงทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ดังนี้ หลักการที่ยึดวิสัยทัศน์ประเทศไทยในปี พ.ศ. 2570 เป็นหลัก ควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ให้มีความสำคัญกับการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้เข้ามาร่วมกันพัฒนาประเทศ และเพื่อให้การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 นี้สามารถนำไปสู่ปฏิบัติได้จริง บรรลุเป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่ตั้งไว้ จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาประเทศ 6 ด้าน ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การสร้างความเป็นธรรมในสังคม

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความสมดุลและมั่นคงของอาหารและพลังงาน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างเศรษฐกิจฐานความรู้และการสร้างปัจจัยแวดล้อม (ดูแผนภาพ)

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การสร้างความเชื่อมโยงด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศและความมั่นคงของ

ประเทศในภูมิภาค

ยุทธศาสตร์ที่ 6 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

เพื่อให้หน่วยงานทั้งภาครัฐ ธุรกิจ เอกชน ท้องถิ่น ชุมชน สามารถนำไปใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนพัฒนาระดับต่างๆ ทั้งที่เป็นแผนยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการประจำปี เช่น แผนยุทธศาสตร์

การจัดสรรงบประมาณแผ่นดิน แผนยุทธศาสตร์กระทรวง แผนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจประเทศไทยของหอการค้าไทย และแผนชุมชน เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (2550ก, น.16-17) อธิบายว่า แผนการบริหารจัดการประเทศ ส่งเสริมให้บุคคล/ชุมชนต่างๆ มีวิถีปฏิบัติ มีความร่วมมือ และการพัฒนาในสาขาต่างๆ ตามแนวทางของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและดำเนินการตามแผนดังกล่าวอย่างรอบคอบเป็นขั้นตอน เริ่มจากการวางรากฐานของประเทศให้มีความพอเพียง โดยส่งเสริมให้ประชาชนส่วนใหญ่สามารถอยู่อย่างพอมีพอกินและพึ่งตนเองได้ด้วย มีความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ และมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร เอื้อเฟื้อแบ่งปัน และใช้สติปัญญาในการตัดสินใจและดำเนินชีวิต พร้อมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ จากหลากหลายภูมิสังคม หลากหลายอาชีพ หลากหลายความคิด ประสบการณ์ เพื่อสร้างความเข้าใจและรู้ความเป็นจริงระหว่างกันของคนในประเทศ จนนำไปสู่ความสามัคคี และจิตสำนึกที่จะร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างสอดคล้องสมดุลงบกับสภาพความเป็นจริงของคนในประเทศอย่างเป็นขั้นเป็นตอนเป็นลำดับๆ ต่อไป

หน่วยงานทั้งภาครัฐ ธุรกิจ เอกชน ท้องถิ่น ชุมชน ได้น้อมนำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ รวมทั้งนโยบายที่รัฐกำหนดไปปฏิบัติ ดังนี้

1) กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย และสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) กระทรวงยุติธรรม (2555) ร่วมสนองพระราชปณิธานพระราชดำรัสของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถที่ทรงมีพระราชดำริขอความร่วมมือจากรัฐบาลและคนไทยทั้งชาติเรื่องการแก้ปัญหายาเสพติด เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ในปี พ.ศ. 2546 และได้มอบเงินจำนวนหนึ่ง ให้กับคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด เพื่อสนับสนุนและแก้ปัญหายาเสพติด ต่อมาสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ได้เอาเงินนี้ไปสมทบกับงบประมาณของสำนักงาน จัดตั้งเป็นกองทุนต่อต้านยาเสพติดขึ้น โดยขอใช้ชื่อว่า “กองทุนแม่ของแผ่นดิน” มอบให้แก่หมู่บ้านที่เข้าร่วมการแก้ปัญหายาเสพติด โดยมีพิธีพระราชทานเงินกองทุนแม่ของแผ่นดินครั้งแรกในปี พ.ศ. 2547 จำนวน 672 หมู่บ้าน เป็นเงินประเดิมเริ่มต้นกองทุนละ 8,000 บาท เพื่อประโยชน์สาธารณะในการแก้ไขปัญหายาเสพติด รวมถึงปัญหาอื่นๆ ในหมู่บ้าน/ชุมชน และได้มีการดำเนินงานต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

คำว่า กองทุนแม่ของแผ่นดิน มีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 เรียกว่า เงินขวัญถุงพระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ส่วนที่ 2 เรียกว่า ทุนศรัทธา เป็นเงินที่ราษฎรร่วมกันบริจาคด้วยพลังความศรัทธา และส่วนที่ 3 เรียกว่า ทุนปัญญา เป็นเงินที่ราษฎรในหมู่บ้านและชุมชน คิดค้นขึ้นด้วยภูมิปัญญาของตนเองในการระดมทุน นโยบายรัฐบาลในขณะนั้น จึงได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหายาเสพติดเป็นนโยบายระดับชาติ ทำให้ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนต้องร่วมกันแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างจริงจังมากขึ้น

กระทรวงมหาดไทยและสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) มอบให้กรมการพัฒนาชุมชนเป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งกองทุนแม่ของแผ่นดิน กรมการพัฒนาชุมชนจึงได้กำหนดแนวทางการขับเคลื่อนการดำเนินงานกองทุนแม่ของ

แผ่นดิน และจัดทำหนังสือสำหรับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนทุกระดับและผู้ที่เกี่ยวข้องใช้เป็นคู่มือในการดำเนินงาน ดังนี้

- 1) สร้างความรู้ความเข้าใจแนวทางดำเนินงานกองทุนแม่ของแผ่นดิน
 - ตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนการดำเนินงานกองทุนแม่ของแผ่นดินระดับจังหวัด
 - ตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนการดำเนินงานกองทุนแม่ของแผ่นดินระดับอำเภอ
 - ประชุมสร้างความรู้ความเข้าใจแนวทางดำเนินงานกองทุนแม่ของแผ่นดินและ

แนวทางการตรวจสอบสภาพกองทุน

- 2) สร้างเครือข่ายกองทุนแม่ของแผ่นดินระดับอำเภอ
 - จัดตั้งเครือข่ายกองทุนแม่ของแผ่นดินระดับอำเภอ เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และกลไกการขับเคลื่อนกิจกรรมระดับอำเภอ

กรมการพัฒนาชุมชนได้กำหนดกลยุทธ์การสร้างความเข้มแข็งกองทุนแม่ของแผ่นดิน ดังนี้

- 1) การตรวจสอบสภาพกองทุนแม่ของแผ่นดิน
- 2) ส่งเสริมต้นกล้ากองทุนแม่ของแผ่นดิน
- 3) ส่งเสริมศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดิน

2) กรมการพัฒนาชุมชน ได้ตระหนักถึงความสำคัญในการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตของสังคมไทย ได้เริ่มคิดค้นและพัฒนารูปแบบกิจกรรมหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงมาตั้งแต่ปี 2549 โดยดำเนินโครงการและปรับปรุงพัฒนาเป็น “หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ” ในปี 2552 จำนวน 160 หมู่บ้าน และพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยมีหลักการดังนี้ หมู่บ้านและชุมชน สามารถบริหารจัดการตนเองตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นหมู่บ้าน “อยู่เย็นเป็นสุข” ตามยุทธศาสตร์ของกรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งยึดหลักตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 และเมื่อหมู่บ้านดำเนินการตามแนวทางนี้แล้ว ก็จะเป็นหมู่บ้าน/ชุมชน มีคุณลักษณะ 3 ไม่ 2 มี กล่าวคือ 1) ไม่มียาเสพติด 2) ไม่มีคนยากจน 3) ไม่มีหนี้ในระบบ ส่วน 2 มี คือ 1) มีสวัสดิการชุมชน และ 2) มีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น มีการจัดระเบียบชุมชน (ป้ายหมู่บ้าน/ป้ายคุ้ม/ป้ายสถานที่ กลุ่ม/องค์กร/ป้ายครัวเรือนพัฒนา/ปรับภูมิทัศน์หมู่บ้าน ครัวเรือนให้น่าอยู่ ฯลฯ) มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (กรมการพัฒนาชุมชน, 2557, น. 6)

แนวทางขั้นตอนการดำเนินงาน โดยยึดการบูรณาการจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง มีหมู่บ้าน/ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ดังนี้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2557, น. 7-8)

1. การก่อเกิดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ปี 2549-2551 เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ด้วยเกณฑ์ประเมิน 6 ด้าน 12 ตัวชี้วัด คือ

- 1) ด้านการลดรายจ่าย (ทำสวนครัว ลด ละ เลิกอบายมุข)
- 2) ด้านการเพิ่มรายได้ (มีอาชีพสุจริต ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม)
- 3) ด้านการประหยัด (มีการออม มีกลุ่มออมทรัพย์ฯ)
- 4) ด้านการเรียนรู้ (สืบทอดภูมิปัญญาที่มีการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง)
- 5) ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (ใช้วัตถุดีบในชุมชนประกอบอาชีพ ปลุกต้นไม้)
- 6) ด้านการเอื้ออารีต่อกัน (ช่วยเหลือคนจน คนด้อยโอกาส รู้รักสามัคคี)

2. การเติบโตหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ (ปี 2552-ปัจจุบัน) ขยายผลการดำเนินงานสู่ความยั่งยืน โดยพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ มีศักยภาพ 4 ด้าน 23 ตัวชี้วัด คือ

1) ด้านจิตใจและสังคม มี 7 ตัวชี้วัด คือ สามัคคี มีข้อตกลง ข้อมูลหมู่บ้าน มีกองทุน ยึดหลักประชาธิปไตย มีคุณธรรม/จริยธรรม ชุมชนปลอดภัย สุขุมชนปลอดภัย เชื่อมั่นในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2) ด้านเศรษฐกิจ มี 5 ตัวชี้วัด คือ จัดทำบัญชีครัวเรือน ลดรายจ่าย สร้างรายได้ รวมกลุ่มพัฒนาอาชีพ มีการออม มีกลุ่มในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน

3) ด้านการเรียนรู้ มี 7 ตัวชี้วัด คือ มีข้อมูลชุมชน มีและใช้ประโยชน์จากข้อมูลและแผนชุมชน ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างคุณค่า มีศูนย์เรียนรู้ ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สร้างเครือข่ายการพัฒนา ปฏิบัติตามหลักการพึ่งตนเอง

4) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มี 4 ตัวชี้วัด คือ มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีกลุ่มองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม มีการใช้พลังงานทดแทน มีการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดระดับศักยภาพการพัฒนาหมู่บ้าน แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

1) ระดับ “พออยู่ พอกิน” ผ่านเกณฑ์ 10-16 ตัวชี้วัด เป็นต้นแบบในการใช้ชีวิตพึ่งตนเอง เน้นการปฏิบัติทำกิน ทำใช้ในครัวเรือน เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้และมีการออม

2) ระดับ “อยู่ดี กินดี” ผ่านเกณฑ์ 17-22 ตัวชี้วัด เป็นต้นแบบในการบริหารจัดการพัฒนาในรูปกลุ่ม การพัฒนารายได้ด้วยระบบกลุ่ม เพื่อเพิ่มรายได้และขยายโอกาสคนในชุมชน

3) ระดับ “มั่งมี ศรีสุข” ผ่านเกณฑ์ 23 ตัวชี้วัด เป็นต้นแบบ การบริหารการพัฒนาในรูปแบบองค์กรเครือข่ายเพื่อใช้ศักยภาพในการดำเนินการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เพื่อขยายโอกาสในการประกอบอาชีพและส่งเสริมการจัดสวัสดิการให้กับคนในหมู่บ้านชุมชน

ชุมชนที่อยู่ภายใต้การดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล และเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่นรูปแบบหนึ่ง ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และที่แก้ไขเพิ่มเติมจนถึง ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2552 รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 มาตรา 283 ได้กำหนดให้ “อบต. มีอำนาจหน้าที่ในการดูแลและจัดทำบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น มีอิสระในการกำหนดนโยบายการบริหาร การจัดบริการสาธารณะ การบริหารงานบุคคล การเงินและการคลัง มีอำนาจหน้าที่เป็นการเฉพาะ โดยต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับการพัฒนาของจังหวัดและประเทศเป็นส่วนรวม” (วุฒิสภา ตันไชย, 2557, น. 154) ดังนั้น อบต.ต้องมีการทำแผนพัฒนา ซึ่งมีส่วนสำคัญเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

เกณฑ์การประเมิน

1. ชุมชน/หมู่บ้านที่ยึดถือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรากฐานของชีวิต

ชุมชน/หมู่บ้านที่ยึดถือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรากฐานของชีวิต มีตัวชี้วัด 6x2 ดังนี้
ตาราง 1 ตัวชี้วัดชุมชน/หมู่บ้านที่ยึดถือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรากฐานของชีวิต

ตัวชี้วัด	คำอธิบาย
1. ด้านการลดรายจ่าย 1.1 ครั้วเรือนทำสวนครั้ว 1.2 ครั้วเรือนปลอดอบายมุข	1.1 ครั้วเรือนใช้พื้นที่ว่างบริเวณบ้าน หรือ ใช้กระถาง/ภาชนะที่ทิ้งแล้วในการปลูกผักไว้กินเองในครอบครัว รวมทั้งการปลูกผักแบบแขวน ในกรณีพื้นที่ที่ไม่สามารถปลูกผักได้อาจมีกิจกรรมอื่นที่ทดแทนกันได้ เช่นพื้นที่ชาวเล มีการหาปลากินเองเป็นต้น 1.2 สมาชิกทุกคนในครั้วเรือน ไม่เสพสิ่งเสพติด ไม่เล่นการพนัน ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี
2. ด้านการเพิ่มรายได้ 2.1 ครั้วเรือนมีอาชีพเสริม 2.2 ครั้วเรือนใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม	2.1 ครั้วเรือนมีอาชีพอื่น นอกจากอาชีพหลักที่ทำประจำ ทำให้ครั้วเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้น 2.2 ครั้วเรือนมีการใช้อุปกรณ์ เครื่องมือในการประกอบอาชีพหรือสิ่งอำนวยความสะดวกในครั้วเรือนที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ทำให้เกิดความคุ้มค่าและประหยัด เช่น การใช้ปุ๋ยชีวภาพในการเพาะปลูกและได้ผลผลิตคุ้มค่า การปลูกผักปลอดสารพิษ การใช้พลังงานทดแทน ฯลฯ
3. ด้านการประหยัด 3.1 ครั้วเรือนมีการออมทรัพย์ 3.2 ชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์ฯ - มีการเชื่อมโยงเครือข่าย	3.1 สมาชิกในครั้วเรือนมีการฝากเงินไว้กับธนาคาร/สถาบันการเงิน/กลุ่มออมทรัพย์ฯ/หรือกลุ่มอื่นๆ ที่มีการรับฝากเงินกับสมาชิก 3.2 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต หรือกลุ่มออมทรัพย์อื่นที่มีลักษณะคล้ายกัน เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ /กลุ่มออมทรัพย์สตรี/กลุ่มออมทรัพย์ของกลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น - การเชื่อมโยงกลุ่ม/องค์กรต่างๆในพื้นที่หรือพื้นที่อื่น
4. ด้านการเรียนรู้ 4.1 ชุมชนมีการสืบทอดและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 4.2 ครั้วเรือนมีการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวัน	4.1 ชุมชนมีการบันทึกภูมิปัญญาในรูปแบบต่างๆมีการถ่ายทอดและนำไปใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง 4.2 คนในครั้วเรือนมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดหรือจัดเวทีการเรียนรู้หรือกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้นำไปสู่ความเข้าใจในการดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ตัวชี้วัด	คำอธิบาย
<p>5. ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน</p> <p>5.1 ชุมชนใช้วัตถุดิบอย่างยั่งยืนในการประกอบอาชีพ</p> <p>5.2 ชุมชนปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่นเป็นหมู่บ้านน่าอยู่</p>	<p>5.1 ชุมชนมีการใช้วัสดุหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างคุ้มค่าและประหยัดในการประกอบอาชีพ โดยมีการวางแผน จัดหา ทรัพยากรทดแทน ควบคู่กับการอนุรักษ์ เช่น การปลูกพืช/เลี้ยง สัตว์ทดแทน การดูแลรักษาแหล่งน้ำ ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น</p> <p>5.2 ชุมชนส่งเสริมให้มีการปลูกต้นไม้บริเวณที่สาธารณะ ถนนใน หมู่บ้าน บริเวณบ้าน หรือที่ว่างในหมู่บ้าน ฯลฯ และมีการดูแล รักษาอย่างต่อเนื่อง</p>
<p>6. ด้านการเอื้ออารีต่อกัน</p> <p>6.1 ชุมชนมีการดูแลช่วยเหลือ คนจน คนด้อยโอกาส และคน ประสบปัญหา</p> <p>6.2 ชุมชน"รู้จักสามัคคี"</p>	<p>6.1 ชุมชนมีการจัดสวัสดิการสำหรับคนจน คนด้อยโอกาส และคน ประสบปัญหา เช่น การจัดให้มีกองทุนประกอบอาชีพ กองทุน สงเคราะห์ ต่างๆ การจัดสรรเงินกำไรจากกองทุนชุมชนเพื่อเป็น สวัสดิการ การจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ตลอดจนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในรูปแบบอื่นๆ ที่มีใช้เกี่ยวกับ การเงิน เป็นต้น</p> <p>6.2 ชุมชนมีการมีการจัดทำแผนชุมชนและนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหาชุมชนร่วมกัน</p>

ที่มา: กรมพัฒนาชุมชน, (2547)

หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง

กรมการพัฒนาชุมชน ได้มีการวัดระดับของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับพออยู่พอกิน หมู่บ้านที่ถูกจัดอยู่ในระดับนี้ อย่างน้อยจะต้องสามารถสะท้อนถึงความ เป็นอยู่อย่างพอเพียงภาคครัวเรือนในภาพรวมของหมู่บ้านได้

2. ระดับอยู่ดีกินดี ในระดับนี้ จะมุ่งเน้นหมู่บ้านที่มีการขับเคลื่อนการทำงานในรูปแบบกลุ่มที่ ดี มีประสิทธิภาพ

3. ระดับมั่งมีศรีสุข เป็นระดับสูงสุดของการวัดผล ซึ่งหมู่บ้านที่ถูกจัดอยู่ในระดับนี้ จะต้องมีการเชื่อมโยงการค้าเนินงานของกลุ่มต่างๆในชุมชนเข้าด้วยกันในรูปแบบของเครือข่าย รวม ถึง เชื่อมโยงกับกลุ่ม/เครือข่ายอื่นที่อยู่ภายนอกชุมชน

4. หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ทั้ง 3 ระดับข้างต้น ต่างสามารถเป็นต้นแบบในระดับของ ตนเองได้ เช่น เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงระดับพออยู่พอกินต้นแบบ หรือ เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจ พอเพียงระดับอยู่ดีกินดีต้นแบบ หรือ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงระดับมั่งมีศรีสุขต้นแบบ แต่ในความ เป็นต้นแบบนั้น หมู่บ้านจะต้องมี 2 สิ่งคือ 1. มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน/แหล่งเรียนรู้ของชุมชน 2. มีวิทยากร

ในการให้ความรู้ เพราะความเป็นต้นแบบนั้น จะต้องสามารถให้การเรียนรู้แก่บุคคลอื่นได้ หากไม่สามารถให้การเรียนรู้ได้ ก็คงจะเรียกได้ว่าเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงเท่านั้น แต่ยังไม่ใช้ต้นแบบมาถึงประเด็นที่ว่า แล้วอย่างไรจึงถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงมีศูนย์เรียนรู้ชุมชน/ แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ในกรณีนี้ หากหมู่บ้านมีการบริหารจัดการด้านใดด้านหนึ่งที่ดีและประสบผลสำเร็จ จนสามารถเป็นตัวอย่างและถ่ายทอดให้กับหมู่บ้านอื่นทำตามได้ ก็นับได้ว่าหมู่บ้านมีแหล่งเรียนรู้ในเรื่องนั้นๆ แล้ว เช่น แหล่งเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ แหล่งเรียนรู้เรื่องการจัดสวัสดิการชุมชน แหล่งเรียนรู้เรื่องกลุ่มอาชีพ แหล่งเรียนรู้เรื่องการพัฒนาอาชีพ แหล่งเรียนรู้เรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่ แหล่งเรียนรู้เรื่องเกษตรผสมผสาน แหล่งเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมชุมชน แหล่งเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน ฯลฯ

การดำเนินงานหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การส่งเสริมและกำกับดูแลของกลุ่มงานส่งเสริมการพัฒนาชุมชน จึงมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการยกระดับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงแห่งการเรียนรู้ กล่าวคือ เป็นหมู่บ้านที่มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน/แหล่งเรียนรู้ของชุมชน และมีบุคคลในหมู่บ้านที่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ ด้วยอาศัยการดำเนินโครงการตามยุทธศาสตร์กรมการพัฒนาชุมชน มาเป็นกลยุทธ์ในการขับเคลื่อน ดังนี้

1. ขยายผลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ด้วยกำหนดให้หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน จะต้องยกระดับหมู่บ้านให้มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน/แหล่งเรียนรู้ของชุมชน เรียกว่า”บ้านพี่” เพื่อเป็นต้นแบบให้หมู่บ้านอื่นในตำบลหรือนอกตำบลได้เข้ามาเรียนรู้ต่อไปในภายภาคหน้า

2. ประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงและกิจกรรมงานพัฒนา โดยหมู่บ้านที่เข้าร่วมประกวด จะต้องนำเสนอความเป็นต้นแบบของการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ ยังต้องมีศูนย์เรียนรู้/แหล่งเรียนรู้ของหมู่บ้าน ตลอดจนมีวิทยากรนำเสนอข้อมูลต่อคณะกรรมการที่เข้าไปตรวจเยี่ยม

3. ศูนย์เรียนรู้ชุมชนสมบูรณ์แบบ ด้วยส่งเสริมให้หมู่บ้านที่มีความพร้อม ได้มี/ยกระดับศูนย์เรียนรู้เดิมให้เป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนสมบูรณ์แบบ และร่วมออกหน่วยเคลื่อนที่ในระดับจังหวัด เพื่อเผยแพร่ความรู้ของศูนย์ไปสู่สาธารณะชน

4. ระบบมาตรฐานการพัฒนาชุมชน ด้วยกำหนดให้หมู่บ้านที่เข้าสู่ระบบมาตรฐานการพัฒนาจะต้องมีการพัฒนาให้มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน และมีการจัดการความรู้ชุมชนที่มีคุณภาพ ผ่านการประเมินและการรับรองจากคณะกรรมการระดับอำเภอและระดับจังหวัด

จากเกณฑ์การดำเนินงานดังกล่าวข้างต้น ทำให้ปัจจุบัน หมู่ที่ 1 ตำบลคลองวัวเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ซึ่งมีความโดดเด่นทั้งในเรื่องการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน/แหล่งเรียนรู้ชุมชน และการมีวิทยากรสำหรับให้ความรู้แก่ผู้ศึกษาดูงาน

3.3 การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงใน 3 ระดับ ได้แก่

3.3.1 การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัวและประชาชนทั่วไป

เป็นการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิต หรือการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิตนั่นเอง ซึ่งมีนักการศึกษา นักวิชาการ ได้เสนอแนวคิดหลัก ไว้ดังนี้

ประเวศ วะสี (2542) นักวิชาการที่ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ได้เสนอแนวคิดหลักของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้ การดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพึงพอใจในสิ่งที่ตนเป็น พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงหมายถึงความพอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง สามารถที่จะรักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่นได้ เสียสละเป็น
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง ได้แก่ การรู้จักที่จะอนุรักษ์ และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว เพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อการยังชีพและทำมาหากินในชีวิตประจำวันได้
4. ชุมชนเข้มแข็งเพียงพอ คือ การที่ชุมชนสามารถรวมตัวกัน มีความสามัคคีต่อกัน เพื่อสร้างความเป็น ปึกแผ่นมั่นคง รวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อย่างง่ายดาย ส่งผลให้ชีวิตมีความสุข มีชีวิตที่ดี สามารถปรับตัวต่อสภาวะการณต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้
5. ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง คือ การที่กลุ่มชน มีวิถีการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและรากฐานทางวัฒนธรรมของตน ซึ่งการดำเนินชีวิตภายใต้รูปแบบของการมีวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับตนนั้นจะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบใด ๆ ที่ร้ายแรงต่อคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของตนได้ เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นล้วนแต่เอื้อประโยชน์ต่อครองชีวิตของตนทั้งสิ้น
7. มีความมั่นคงในชีวิตพอเพียง ไม่ใช่ขี้ขลาด เดียวจน เดียวรวย เดียวมี เดียวไม่มี เพราะสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางจิตใจของมนุษย์เราทั้งสิ้น เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์เรามีความมั่นคงในชีวิตพอเพียง ก็จะส่งผลให้เป็นบุคคลที่สุขภาพจิตดี สามารถอดทนต่อสภาวะที่เกิดขึ้นและสิ่งที่ผันผวนได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่า การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง หรือเศรษฐกิจสายกลาง เป็นการเชื่อมโยงทุกสิ่งเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และความเข้มแข็งภายในชุมชน

การดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มต้นจากการเสริมสร้างคนให้มีการเรียนรู้วิชาการและทักษะต่างๆ ที่จำเป็น เพื่อให้สามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ พร้อมทั้งเสริมสร้างคุณธรรม จนมีความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม และอยู่ร่วมกับระบบนิเวศอย่างสมดุล เพื่อจะได้ละเว้นการประพฤติดีมิชอบ ไม่ตระหนี่ เป็นผู้ให้ เกื้อกูล แบ่งปัน มีสติ ยังคิดพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจหรือกระทำการใดๆ จนกระทั่งเกิดเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการดำรงชีวิต โดยสามารถคิดและกระทำบนพื้นฐานของควมมีเหตุผล พอเหมาะ พอประมาณกับ

สถานภาพ บทบาท และหน้าที่ของแต่ละบุคคลในแต่ละสถานการณ์ แล้วเพียรฝึกปฏิบัติ เช่นนี้จึงสามารถทำตนให้เป็นที่พึงของตนเองได้ และเป็นที่พึงของผู้อื่นได้ในที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550 ก, น. 12-13)

การยึดทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิตให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยใช้หลักการพึ่งตนเองทำใจให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม ซื่อสัตย์สุจริต เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการพัฒนาคน ความตอนหนึ่งว่า “...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือ ความหนักแน่น มั่นคงในสุจริตธรรม และความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนเสร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบาย หรือวิธีการอันแยบคายในการปฏิบัติงาน ประกอบกันพร้อมด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน...” (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2555 ฐ, น. 22-23)

ทุกคนสามารถน้อมนำหลักปรัชญาฯ มาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้ โดยต้อง “ระเบิดจากข้างใน” คือการเกิดจิตสำนึก มีความศรัทธา เชื่อมั่น เห็นคุณค่า และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง แล้วจึงขยายไปสู่ครอบครัว ชุมชน องค์กร สังคม และประเทศชาติต่อไป แนวทางปฏิบัติ โดยเริ่มจากตัวเองก่อน ด้วยการฝึกจิตข่มใจตนเอง และอบรมเลี้ยงดูคนในครอบครัวให้มีคุณธรรม กินอยู่ตามอัตภาพ พึ่งพาตนเองอย่างเต็มความสามารถ ไม่ทำอะไรเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด ดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา และมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อความมั่นคงในอนาคต และเป็นที่พึ่งให้ผู้อื่นได้ในที่สุด เช่น การหาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัว จากการประกอบสัมมาชีพ การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย ประหยัด แต่ไม่ไซ้ตระหนี่ ลด ละ เลิกอบายมุข รู้จักคุณค่า รู้จักใช้ รู้จักออมเงิน และสิ่ง ของเครื่องใช้ ดูแลรักษาสุขภาพให้แข็งแรง มีการแบ่งปันภายในครอบครัว ชุมชน และสังคมนอกข้าง รวมถึงการรักษาวัฒนธรรม ประเพณี และการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งบริหารความเสี่ยงด้วยการสร้างภูมิคุ้มกันด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554, น. 11-12)

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ร่วมกับ สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ความมั่นคง (2553) ได้อธิบายการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตและการสร้างความมั่นคงของชาติ ในระดับปฏิบัติ 4 ชั้นคือ

1) พึ่งตนได้ เป็นความพยายามพึ่งตนเองให้ได้และเริ่มในระดับครอบครัวก่อนในเรื่องปัจจัยสี่ให้ครอบครัวมีการใช้จ่ายอย่างพอดีและประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย โดยแต่ละคนต้องรู้จักตนเอง รู้ข้อมูลรายรับรายจ่ายในครอบครัว ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นและสามารถรักษาระดับการใช้จ่ายของตนเองไม่ให้เกินนี้ และจะต้องรู้จักตั้งศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองมาใช้ให้เกิดประโยชน์ที่สุด

2) อยู่ได้อย่างพอเพียง เป็นการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา ให้ตนเองอยู่ได้อย่างสมดุล คือ มีความสุขอย่างแท้จริง โดยไม่ให้รู้สึกขาดแคลนจนต้องเบียดเบียนตนเองหรือดำเนินชีวิตอย่างเกินพอดีจนต้องเบียดเบียนผู้อื่นหรือเบียดเบียนสิ่งแวดล้อม

3) อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร คือ การมีความคิดที่จะแจกจ่ายแบ่งปันไปให้ผู้อื่น ซึ่งจะทำได้เพื่อนและเกิดเป็นวัฒนธรรมที่ดี ที่จะช่วยลดความเห็นแก่ตัวและสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ

ซึ่งการมีจิตใจที่แบ่งปันกันนี้ จะเป็นพื้นฐานทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคมสร้างเป็นเครือข่าย เชื่อมโยงระหว่างกันต่อไป

4) อยู่ดียังขึ้นด้วยการเรียนรู้ เป็นการรู้จักพัฒนาตนเอง โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ และ ประสบการณ์ในโลกกว้างด้วยตนเองหรือจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น ให้เกิดเป็นชุมชนแห่ง การเรียนรู้ที่ทุกคนช่วยกันพัฒนาชีวิตของตนเองและผู้อื่นร่วมกัน มีการสืบทอดและเรียนรู้เพื่อพัฒนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นและพัฒนาให้เป็นสังคมที่มั่นคงและยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้ คุณธรรมและวัฒนธรรมเป็นตัวนำไม่ได้ใช้เงินเป็นตัวตั้ง

กรมพัฒนาชุมชน (2554, น. 11) และสุเมธ ตันติเวชกุล (2544, น. 284-291) ได้อธิบายไว้ว่า ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประชาชนทุกคนทุกอาชีพ จะต้องประพฤติปฏิบัติตนตามแนวทาง ดังนี้

1) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีพอย่าง จริงจัง ดังกระแสพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า “...ความเป็นอยู่ที่ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดไป ในทางที่ถูกต้อง...”

2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องสุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการ ดำรงชีพก็ตาม ดังกระแสพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า “...ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิด จากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นหลักสำคัญ...”

3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในทางค้าขาย ประกอบอาชีพ แบบต่อสู้กัน อย่างรุนแรงเช่นอดีต ดังกระแสพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า “...ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึง ความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหาได้ด้วยความเป็นธรรม ทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือด้วยการแก่งแย่งเบียดบังมาจากผู้อื่น...”

4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก โดยต้องขวนขวาย ใฝ่หาความรู้ ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ ดังกระแส พระราชดำรัสตอนหนึ่ง ที่ให้ความหมายชัดเจนว่า “...การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้ และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้ เพื่อตนเอง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้าที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้น ต่อไปก็คือ ให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตัวเอง...”

5) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป ทั้งนี้ด้วยสังคมไทยที่ล่มสลายลงเพราะ ยังมี บุคคลจำนวนมิใช่น้อยที่ดำเนินการโดยปราศจากความละอาย ดังกระแสพระราชดำรัส ความ ตอนหนึ่งว่า “...พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลด พยายามละ ความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษา และเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่ นั้นให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น...”

ทรงย้ำเน้นว่าคำสำคัญที่สุดคือ คำว่า “พอ” ต้องสร้างความพอที่สมเหตุสมผลให้กับตัวเองให้ ได้และเราก็จะพบกับความสุข

เศรษฐกิจพอเพียง คือ การดำรงชีวิตในความพอดี มีชีวิตใหม่ คือ หวนกลับมาใช้ชีวิตไทย เป็นการสร้างรากฐานหรือพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจทั้งหมด ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ พระราชทานพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า “...อาคารบ้านเรือน ตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง ก็เพราะความ แข็งแรงของรากฐานหรือเสาเข็ม ซึ่งเรามองไม่เห็น และมักจะลืมไปว่าเราอยู่ได้บนฐานรากอะไร...”

3.3.2 การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน

ชุมชนพอเพียง ประกอบด้วยบุคคลและครอบครัวต่างๆ ที่เฝ้าหาความก้าวหน้าบนพื้นฐานของปรัชญาแห่งความพอเพียง คือมีความรู้และคุณธรรมเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตจนสามารถพึ่งตนเองได้ บุคคลเหล่านี้มารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพ ภูมิสังคมของแต่ละชุมชน โดยพยายามใช้ทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผ่านการร่วมแรงร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ แลกเปลี่ยนการเรียนรู้กับบุคคลหลายสถานภาพในสิ่งที่จะสร้างประโยชน์สุขของคนส่วนรวมและความก้าวหน้าของชุมชนอย่างมีเหตุผล โดยอาศัยสติปัญญา ความสามารถของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และบนพื้นฐานของความซื่อสัตย์สุจริต อดกลั้นต่อการกระทบกระทั่ง ขยันหมั่นเพียร และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือแบ่งปันกันระหว่างสมาชิกชุมชน จนนำไปสู่ความสำเร็จของคนในชุมชน ซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีของชุมชน จนนำไปสู่การพัฒนาของชุมชนที่สมดุลและพร้อมรับต่อความเปลี่ยนแปลงต่างๆ จนกระทั่งสามารถพัฒนาไปสู่เครือข่ายระหว่างชุมชนต่างๆ

3.3.3 การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศ

แผนการบริหารจัดการประเทศ ส่งเสริมให้บุคคล/ชุมชนต่างๆ มีวิถีปฏิบัติ มีความร่วมมือ และการพัฒนาในสาขาต่างๆ ตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการดำเนินตามแผนดังกล่าวอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เริ่มจากการวางรากฐานของประเทศให้มีความพอเพียง โดยส่งเสริมให้ประชาชนส่วนใหญ่สามารถอยู่อย่างพอมีพอกิน และพึ่งตนเองได้ด้วยมีความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ และมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร เอื้อเฟื้อแบ่งปัน และใช้สติปัญญาในการตัดสินใจและของสังคม รอบรู้และเท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยมุ่งที่จะดำเนินวิถีทางการเมืองเพื่อให้ท้องถิ่น/ประเทศชาติ มีความก้าวหน้าไปอย่างสมดุลในทุกๆ ด้าน และคนในท้องถิ่น/ประเทศชาติอยู่อย่างพอเพียง สมัครสมานสามัคคีปรองดองกัน

การกำหนดนโยบาย การออกกฎหมายและข้อบัญญัติต่างๆ ต้องยึดมั่นอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง โดยบำรุงรักษาสิ่งที่ดีมีอยู่แล้ว เช่น ค่านิยม องค์กรความรู้ สิ่งแวดล้อมที่ดีให้คงอยู่ พร้อมทั้งปรับปรุง/แก้ไข/ยกเลิกส่วนที่ไม่ดี ที่เป็นเหตุให้เกิดความไม่สมดุล ไม่พอเพียงในสังคม ให้กลับมาสู่แนวทางปฏิบัติที่มุ่งสู่ความสมดุลและสนับสนุนให้เกิดสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อส่วนรวมแต่ยังขาดอยู่ เช่น ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี การพัฒนาฝีมืออาชีพต่างๆ ให้เกิดขึ้นอย่างสมดุลกับศักยภาพและระดับการพัฒนาของท้องถิ่น/ประเทศชาติ เพื่อนำไปสู่ความพึ่งพาตนเองได้ของคน/ชุมชนในทุกๆ ระดับ

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จรัส โคตะยันต์ (2553) ได้ทำการศึกษาความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” กรณีศึกษาหมู่บ้านก้างปลา ตำบลหนองไผ่ อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง และ 2) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ผู้นำชุมชน 2) เจ้าหน้าที่รัฐ และ 3) ตัวแทนชาวบ้าน วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง มีดังนี้ 1.1) ด้านการลดรายจ่าย คริวเรือนส่วนใหญ่ของหมู่บ้านมีการปลูกพืชผักสวนครัวอย่างเดียวนมากที่สุด ประเภทผักสวนครัวที่ปลูก ได้แก่ ขิง ข่า ตะไคร้ มะกรูด กะเพรา พริก มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ สุกร วัว 1.2) ด้านการเพิ่มรายได้ อาชีพหลักส่วนใหญ่คือ ทำการเกษตร ได้แก่ การปลูกข้าว รองลงมาคือ อาชีพรับจ้างในเขตเมือง และอาชีพเสริมด้วยการปลูกพืชของหลังฤดูการทำนา 1.3) ด้านการประหยัด ภายในชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์ และส่วนใหญ่คนในหมู่บ้านเป็นสมาชิกของกลุ่ม 1.4) ด้านการเรียนรู้ มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวัน โดยได้รับข้อมูลข่าวสารเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจากผู้นำหมู่บ้าน คือ กำนัน ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อน ผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน และการฝึกอบรมกับหน่วยงานต่างๆ 1.5) ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ คริวเรือนมีการใช้วัสดุดีในการประกอบอาชีพที่ไม่เป็นอันตรายต่อคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ การใช้สารจับใบไล่แมลง ทำให้พืชผักเจริญเติบโต ไม่มีแมลงศัตรูพืชและไม่เป็นอันตรายต่อคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีการปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะ ในวันที่ 12 สิงหาคม ของทุกปี และ 1.6) ด้านการเอื้ออาทร ชุมชนมีความรักสามัคคี พบว่ามีการประชุมทุกเดือน เดือนละ 1 ครั้ง โดยเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่และมีข้อสรุปร่วมกัน ทำกิจกรรมในหมู่บ้านร่วมกัน เช่น งานบุญประเพณีของหมู่บ้าน เป็นต้น 2) ปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จ ต่อการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็นเป็นสุข” ได้แก่ 2.1) กลุ่มปัจจัยทุนทางสังคม ที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ บทบาทผู้นำในชุมชน ซึ่งนำโดย กำนัน นายสมชาย อันทะไชย เป็นผู้นำโดยตำแหน่งที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนที่สามารถทำงานร่วมกันโดยอาศัยหลักการปกครองแบบพี่น้อง ญาติมิตร การตัดสินใจในการดำเนินงานของหมู่บ้านต้องผ่านกระบวนการประชาคมเพื่อให้สมาชิกในหมู่บ้านมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และที่สำคัญกำนันสมชาย อันทะไชย ได้ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแบบอย่างให้แก่ชาวบ้าน โดยมีการปฏิบัติตนและครอบครัวให้อยู่อย่างพอเพียง เมื่อพื้นฐานครอบครัวมีความอบอุ่นแล้วจึงสามารถเป็นแกนนำที่จะพัฒนาทุกภาคส่วน ทั้งผู้นำธรรมชาติและคณะกรรมการหมู่บ้านที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านประสบผลสำเร็จจนได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ชนะเลิศในระดับจังหวัด 2.1.1) ทุนทางสังคมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ไว้วางใจกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษ ทำให้การขอความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นไปอย่างเต็มใจ และการหมั่นศึกษาเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นอย่างสม่ำเสมอ การเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้ศึกษาดูงานเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง 2.1.2) ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ได้แก่ การจักสาน การแปรรูปอาหาร การทำพิธีต่าง ๆ ซึ่งเป็นสื่อเชื่อมโยงในการสร้างความสัมพันธ์และการทำกิจกรรมร่วมกัน 2.1.3) ปัจจัยด้านศาสนา เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากหลักศาสนาทำให้คนเราดำเนินชีวิตตามกรอบคุณธรรม ซึ่งชาวบ้านก้ำปลาให้ความสำคัญกับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า และการจรโลงพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนพิธี การก่อสร้างศาสนสถาน และความศรัทธาที่มีต่อเจ้าอาวาส 2.2) กลุ่มปัจจัยการรวมกลุ่มและชุมชนเข้มแข็ง ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของการรวมกลุ่มและหมู่บ้านก้ำปลา คือมีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง ทุกวันที่ 10 ของเดือน ซึ่งในการประชุมแต่ละครั้ง ผู้แทนคริวเรือนจะมาประชุมกันมากกว่าร้อยละ 60 หรือบางเดือนอาจมีการเรียก

ประชุมเพิ่มได้ หากมีเรื่องเร่งด่วนที่ต้องการแนวทางร่วมกัน และขอมติในที่ประชุมผู้นำจะใช้เวทีประชาคมเป็นหลักในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้าน อีกทั้งหมู่บ้านยังมีแผนชุมชนที่เกิดจากการระดมความคิดของผู้นำและสมาชิกในหมู่บ้านเป็นแนวทางปฏิบัติในการดำเนินงานตามแผนการ และมีกระบวนการจัดการแผนการเรียนรู้ของชาวบ้านก้างปลา เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ จากการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน การศึกษาทดลอง ปฏิบัติโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้ถ่ายทอดแบ่งปันความรู้หรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น เช่น การปลูกพืชทองที่ให้ผลผลิตสูง ส่วนศูนย์กลางที่เป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ บ้านก้านนสมชาย อันทะไชย นอกจากปัจจัยดังกล่าวแล้ว ยังมีปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อกระบวนการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านอีก ได้แก่ การมีนโยบายสนับสนุนจากรัฐบาล เช่น โครงการต่าง ๆ ที่รัฐจัดสรรให้ เช่น กองทุนหมู่บ้าน โครงการ SML การสร้างวิถีประชาธิปไตยในครอบครัว การมีต้นแบบแห่งการเรียนรู้ การมีบทเรียนจากวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถนำมาสนับสนุนการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ในทุกระดับ

วิทยา จันท์แดง (2555) ได้ทำการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง 2) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และ 3) สร้างรูปแบบการพัฒนาการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพแบบกำหนดพื้นที่ศึกษา เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี โดยเลือกศึกษาการบริหารจัดการชุมชน 4 ชุมชนใน 2 จังหวัด เก็บรวบรวมข้อมูลโดยศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

ผลการวิจัยพบว่า 1) นโยบายการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินการ 3 แนวทาง ได้แก่ 1.1) การเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน โดยการสนับสนุนแหล่งเงินทุน การส่งเสริมความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ การส่งเสริมความเข้มแข็งด้านสังคมและคุณภาพชีวิต พัฒนาการรวมกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการร่วมลงทุนระหว่างเครือข่าย 1.2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วม ด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านบทบาทของครอบครัวและชุมชน ด้านองค์กรธุรกิจเอกชนให้เข้าร่วมพัฒนา ด้านองค์กรพัฒนาเอกชนให้ร่วมในการพัฒนาชุมชน ด้านการสร้างพลังของคนในชุมชน ด้านการดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ด้านการรวมตัวของคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน 1.3) การจัดการความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ และการเสริมสร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันให้เกิดระบบที่ดี มีความโปร่งใส และการสนับสนุนการนำภูมิปัญญาไทยและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสรรค์คุณค่าของสินค้าและบริการ พัฒนาระบบการบ่มเพาะวิสาหกิจชุมชน สร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิต สนับสนุนกลไกชุมชนและเครือข่ายในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ เสริมสร้างขีดความสามารถและความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนพร้อม

เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต 2) ชุมชนมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน ในด้านการประกอบอาชีพ ด้านการจัดการทรัพยากรในชุมชน และด้านการบริหารจัดการองค์กรในชุมชน เพื่อการฟื้นฟูชุมชน การปรับตัวของชุมชน และการดำรงอยู่ของชุมชน ซึ่งระดับการนำมาประยุกต์ใช้ขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชน ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงนโยบายของหน่วยงานรัฐและนโยบายของชุมชน ที่มีการกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาไว้ ดังนั้น ในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็ง สรุปได้ดังนี้ 2.1) การบริหารนโยบายชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชนโดยการมีส่วนร่วม 2.2) การวางแผนพัฒนาชุมชน มีการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม 2.3) การจัดองค์กรในชุมชนที่มีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจ 2.4) การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนพัฒนาโดยการส่งเสริมการศึกษาทั้งในและนอกระบบ การศึกษาดูงาน และส่งเสริมให้แกนนำได้มีโอกาสเรียนรู้จากการบริหารงานในชุมชน และปลูกฝังให้คนในชุมชนรักและหวงแหนชุมชน 2.5) การนำองค์กรในชุมชน ผู้นำทางการ คือ ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ชุมชนมีการกระจายอำนาจการตัดสินใจ โดยการแบ่งบทบาทการนำให้กับสมาชิกในชุมชนร่วมเป็นคณะกรรมการในกลุ่มและองค์กรในชุมชน 2.6) การประสานงานของชุมชน ชุมชนมีการสื่อสาร การถ่ายทอด การดำเนินงานและกิจกรรมของชุมชนผ่านเครื่องมือสื่อสารและการประชุมประจำเดือน 2.7) งบประมาณการบริหารจัดการเน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ และแหล่งที่มาของงบประมาณจากภายนอกและการระดมทุนในชุมชน 2.8) การตลาดมีลักษณะการรวมกลุ่มเพื่อแปรรูป ผลิต และการจำหน่ายตรง แหล่งค้าส่ง และช่องทางการจำหน่ายผ่านศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของหน่วยงานราชการ 2.9) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี เพื่อลดขั้นตอนการผลิตและผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีเก่าและเทคโนโลยีใหม่ 3) รูปแบบการพัฒนาใหม่ที่ค้นพบ คือ การบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคีสนับสนุน 2) ระบบสนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ระบบความรู้ ระบบข้อมูล ระบบความสัมพันธ์ และมีแนวทาง ในการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง 3) แนวทางในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ แนวทางด้าน การฟื้นฟูชุมชน แนวทางด้าน การปรับตัวของชุมชน และแนวทางด้าน การดำรงอยู่ของชุมชน

รัฐชัย ทตุนนท์ (2556) ได้ศึกษาบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลกับการส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลกับการส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน 2) เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลกับการส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน 3) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจ กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลบ้าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน จำนวน 359 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบคุณภาพโดยหาความเที่ยงตรงของเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน และหาค่าความเชื่อมั่นได้ เท่ากับ 0.965 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบ

ค่าที (t-test) และทดสอบค่า เอฟ (F-test) และทำการเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการวิจัยพบว่า องค์การบริหารส่วนตำบล ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนได้นำไปปฏิบัติในระดับครอบครัว ชุมชน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน คือ ด้านความพอประมาณ ความมีเหตุผล ด้านความมีภูมิคุ้มกัน ด้านความรู้ และด้านคุณธรรม อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลกับการส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ปัญหาอุปสรรคพบว่าประชาชนขาดความรู้ ยังไม่มีความเข้าใจหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดีพอ กลุ่มต่างๆ ของแต่ละชุมชนยังมีความเข้มแข็งไม่เท่ากัน ขาดการติดตามผลและขาดงบประมาณ ได้ให้ข้อเสนอแนะต่อองค์การบริหารส่วนตำบลเห็นว่า ควรจัดทำแผนงาน นโยบายส่งเสริมการดำเนินชีวิต แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาอำเภอ แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ขอเพิ่มงบประมาณให้เพียงพอ ให้ดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

กัลย์กมล ตันตรีสุนนท์ (2557) ได้ศึกษาความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” กรณีศึกษาบ้านถ่อนนาลับ ตำบลถ่อนนาลับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาหมู่บ้าน และ 2) ปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มตัวอย่าง 4 กลุ่ม คือ ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน และตัวแทนชาวบ้านที่ดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการศึกษา พบว่า 1) สภาพการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็นเป็นสุข” มีดังนี้ 1.1) ด้านการลดรายจ่าย ครั้วเรือนมีการปลูกผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ ส่วนใหญ่มีการปลูกพืชผักสวนครัวอย่างเดียวนามากที่สุด ผักสวนครัวที่ปลูก ได้แก่ ข่า ตะไคร้ มะกรูด กะเพรา พริก เป็นต้น และครั้วเรือนที่เกี่ยวข้องกับอบายมุข มีคนสูบบุหรี่ ดื่มสุรา แต่ไม่มีการเล่นการพนัน 1.2) ด้านการเพิ่มรายได้ อาชีพหลัก คือ ทำการเกษตร ได้แก่ การปลูกข้าว รองลงมา คือ อาชีพรับจ้าง ประกอบอาชีพเสริมด้วยการปลูกผักสวนครัว ปลูกข้าวโพด หลังฤดูการทำนา 1.3) ด้านการประหยัดภายในชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและครั้วเรือนส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้าน 1.4) ด้านการเรียนรู้ คนในครั้วเรือนมีการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวัน โดยได้รับข้อมูลข่าวสารเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจากผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกำลังหลักสำคัญในการขับเคลื่อนหมู่บ้าน รวมทั้งการได้รับการฝึกอบรมกับหน่วยงานต่างๆ ส่วนความคิดของครั้วเรือนคิดว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ ขยายโอกาส ประหยัดและอดออม 1.5) ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มีการใช้วัตถุดิบที่ไม่เป็นอันตรายต่อคน สัตว์และสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ มีการปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลถ่อนนาลับ ในวันที่ 12 สิงหาคม ของทุกปี 1.6) ด้านการเอื้ออาทร ชุมชนมีความรู้รักสามัคคี พบว่า มีการประชุมทุกเดือน เดือนละ 1 ครั้ง เรื่องที่ประชุมมีการวางแผนร่วมกัน กิจกรรมที่

ชุมชนร่วมกันทำ ได้แก่ การประชุมงานบุญประเพณีของหมู่บ้าน รายงานผลการดำเนินการของกลุ่มอาชีพในหมู่บ้าน ประกาศข่าวสารจากทางราชการ เป็นต้น 2) ปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จ ต่อการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง 2.1) กลุ่มปัจจัยทุนทางสังคม 2.1.1) ทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ บทบาทผู้นำในหมู่บ้านก่อนนาลับ ซึ่งนำโดยนายแสนหมั่น อินทรไชยา เป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนที่สามารถทำงานร่วมกับประชาชนได้โดยอาศัยหลักการอยู่แบบเครือญาติ การตัดสินใจในการดำเนินงานของหมู่บ้านต้องผ่านกระบวนการประชาคม เพื่อให้สมาชิกในหมู่บ้านมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และที่สำคัญนายแสนหมั่น อินทรไชยา ได้ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแบบอย่างให้แก่ชาวบ้าน โดยมีการปฏิบัติตนและครอบครัวให้อยู่อย่างพอเพียง ไม่เดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น เมื่อพื้นฐานครอบครัวมีความอบอุ่นแล้วจึงสามารถเป็นแกนนำที่จะประสานทุกภาคส่วนทั้งผู้นำธรรมชาติและคณะกรรมการหมู่บ้านที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านประสบผลสำเร็จจนได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” อยู่ในเกณฑ์ของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “พออยู่ พอกิน” ของกระทรวงมหาดไทย เมื่อปี พ.ศ. 2549 จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในปี พ.ศ. 2550 และพัฒนาหมู่บ้านตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจนสามารถผ่านเกณฑ์ประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบของกระทรวงมหาดไทย เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” อยู่ในเกณฑ์ของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “มั่งมี ศรีสุข” 2.1.2) ทุนทางสังคมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ไว้วางใจกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษ ทำให้การขอความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นไปอย่างเต็มใจ และอีกประการหนึ่งคือ การหมั่นศึกษาเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นอย่างสม่ำเสมอ การเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชน ได้ศึกษาดูงานเพื่อได้แนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง 2.1.3) ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ได้แก่ การจักสาน การทำมุกประดับ การเล่นดนตรีและรำภูไท ซึ่งเป็นสื่อเชื่อมโยงในการสร้างความสัมพันธ์และทำกิจกรรมร่วมกัน 2.1.4) ปัจจัยด้านศาสนา เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากหลักศาสนาทำให้คนเราดำเนินชีวิตตามกรอบคุณธรรม ซึ่งชาวบ้านก่อนนาลับให้ความสำคัญกับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า และการจรจรโรงพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพิธี การก่อสร้าง ศาสนสถาน และความศรัทธาที่มีต่อเจ้าอาวาส และวัดคู่บ้าน คือ วัดป่าศรีคุณเมือง 2.2) กลุ่มปัจจัยการรวมกลุ่มและชุมชนเข้มแข็งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของการรวมกลุ่มและหมู่บ้านก่อนนาลับ คือมีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง ทุกวันที่ 6 ของเดือน ซึ่งในการประชุมแต่ละครั้ง ผู้แทนครัวเรือนจะมาประชุมกันมากกว่าร้อยละ 85 หรือบางเดือนอาจมีการเรียกประชุมเพิ่มได้ หากมีเรื่องเร่งด่วนที่ต้องมีแนวทางร่วมกัน และขอมติในที่ประชุมผู้นำจะใช้เวทีประชาคมเป็นหลักในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้าน อีกทั้งหมู่บ้านยังมีแผนชุมชนที่เกิดจากการระดมความคิดของผู้นำและสมาชิกในหมู่บ้านเป็นแนวทางปฏิบัติในการดำเนินงานตามแผนการ และมีกระบวนการจัดการแผนการเรียนรู้ของชาวบ้านก่อนนาลับ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ จากการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน การศึกษาทดลองปฏิบัติโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้ถ่ายทอดแบ่งปันความรู้หรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น เช่น การปลูกข้าวโพด และการปลูกมะเขือเทศ ที่ทำให้ผลผลิตสูง ส่วนศูนย์กลางที่เป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ บ้านผู้นำ นอกจากนี้ปัจจัยดังกล่าวแล้ว ยังมีปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อกระบวนการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านอีก ได้แก่ การมีนโยบายสนับสนุน

จากรัฐบาล เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้าน โครงการ SML การสร้างวิถีประชาธิปไตยในครอบครัว การมีต้นแบบแห่งการเรียนรู้ การมีบทเรียนจากวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถนำมาสนับสนุนการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ในทุกระดับ

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี